ſet eſſe illorum, *præparabis in reliquiis tuis*, communicans Gentibus, quæ videbantur relictæ, Atque inter eas illis maximè, quæ ſe facient abjectas & humiles *a*. Quintò *poſitos* Judæos, ut proximè dicebatur, *dorſum* ob amorem rerum terrenarum, non penitus perdes, ſed cæcitas ex parte continget in Iſrael, ut multitudo Gentium intret, reliquiæ autem ſalvæ fient *b*, in quibus præparabis vultum, ac præſentiam tuam, & ſcripturarum veram notitiam, quæ ipſorum erat, ſed non benè percipiebantur ab eis *c*. Sextò: *Præparabis in reliquiis tuis*, ideſt, in Elia & Enoch, quorum prædicatione convertentur Judæi, qui reliqui tunc fuerint *d*; ut illi *convertant corda patrum in filios* e.

a Haym. Th. b Rom. 11. 26. Iſ. 19. 20. c Remigius. Ruffinus. Carthuſian. Ludolphus. d Remigius. Hieron. e Luc. 1. 17. Mal. 4. 5. 6. f Hieron. g Hug. Card.

Septimò: *In reliquiis tuis*, ideſt, in prophetis tuis, quos occiderunt Judæi, *præparabis vultum eorum*, eorumdem Judæorum, ut eadem vindicta puniantur, qui occident Dominum Prophetarum Chriſtum *f*. Octavò: *In reliquiis*, ideſt, in extremis locis, & malis Inferni, *præparabis vultum* Reproborum, quia ibi ſecundùm omnes ſenſus, qui vigent in vultu, patientur *g*. In his præcipuis attingendis myſticis ſenſibus imperavi mihi, cupidis hujuſmodi rerum indulſi nonnullum, ut quandoque, ſed rarò facio, ſcripturarum fœcunditatis, atque facunditatis ſpecimen guſtumque dedi.

Verſ. 14.) Exaltare Domine in virtute tua: cantabimus, & pſallemus virtutes tuas.

CLauditur Pſalmus pia acclamatione ad Deum cum voto ac propoſito celebrandi laudes ipſius. Optat, ut qui ſemel declaraverit potentiam ſuam in Rege, vel Chriſto, victoriam tribuendo de hoſtibus, adhuc eamdem altiùs fortiùſque manifeſtet, ſi qui audeat ampliùs impugnare. Vovet, carmine cantuque egregia laudatarum facinora, quæ pro ſalute communi patraverit.

De reſurrectione Chriſti, atq; aſcenſione, & communicato Apoſtolis Spiritu, & propagatione nominis ejus, tandemque de generali judicio, in quo maximè innoteſcet hujus Regis potentia, ſecundùm myſticum, ſeu principaliorem ſenſum paſſim Patres interpretantur; nam hæc omnia virtute Chriſti patrata ſunt, principali, ut Deus eſt; inſtrumentaria, & meritoria, ut homo; qua de re aliàs. Ipſa quoque crux *exaltatio* h, nominatur: in ea virtus, & potentia vehementer enituit. Ita locum hunc Albertus *i*, explicat, citans præterea ex Iſaia *k*: *Servus meus exaltabitur, & elevabitur, & ſublimis erit valdè*: & ex Canticis *l*, *Dixi, Aſcendam in palmam, & apprehendam fructus ejus*.

Myſtica interpretatio. h Ioan. 3. 14. & 12. 32. & ſeq. i in c. 12. Jo. k Iſ. 52. 13. l Cant. 7. 8.

Exaltare Domine in virtute tua.] *Exaltatio Domini in virtute*, hoc eſt, in validitate, & potentia בעזך *bebhoz*, ἐν δυνάμει, eſt altum, & ſublimem Dominum per potentiæ opera cognoſci: potentiæ quoque opera ipſa, veluti altè ſublato brachio, majora & clariora edere.

Cantabimus & pſallemus virtutes tuas.] Hoc ab aſcenſione Chriſti, & miſſo Spiritu S. fecerunt Apoſtoli, prædicando, & loquendo *magnalia ipſius*. Virtutes hæ δυναστείαι, & גבורתך *gheuudah* id ſignificant quod δύναμις & עז *hhoz* priore membro; aut ipſa argumenta, & exempla nativæ potentiæ. Lege Pſalmi principium.

PSALMUS VIGESIMUS. PRIMUS.

1 In finem pro ſuſceptione matutina. Pſalmus David.

2 DEus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti? longè à ſalute mea verba delictorum meorum.

3 Deus meus clamabo per diem, & non exaudies: & nocte, & non ad inſipientiam mihi.

4 Tu autem in ſancto habitas, Laus Iſrael.

5 In te ſperaverunt patres noſtri: ſperaverunt, & liberaſti eos.

6 Ad te clamaverunt, & ſalvi facti ſunt: in te ſperaverunt, & non ſunt confuſi.

7 Ego autem ſum vermis, & non homo: opprobrium hominum, & abjectio plebis.

8 Omnes videntes me, deriſerunt me: locuti ſunt labiis, & moverunt caput.

9 Speravit in Domino, eripiat eum: ſalvum faciat eum, quoniam vult eum.

10 Quoniam tu es, qui extraxiſti me de ventre: ſpes mea ab uberibus matris meæ.

11 In te projectus ſum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne diſceſſeris à me.

12 Quoniam tribulatio proxima eſt, quoniam non eſt qui adjuvet.

13 Circumdederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me.

14 Aperuerunt ſuper me os ſuum; ſicut leo rapiens & rugiens.

15 Sicut aqua effuſus ſum: & diſperſa ſunt omnia oſſa mea.

Factum eſt cor meum tamquam cera liqueſcens in medio ventris mei.

16 Aruit tamquam teſta virtus mea, & lingua mea adhæſit faucibus meis: & in pulverem mortis deduxiſti me.

17 Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obſedit me.

18 Foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraverunt omnia oſſa mea.

19 Ipſi vero conſideraverunt & inſpexerunt me: diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.

20 Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum à me: ad defenſionem meam conſpice.

21 Erue à framea Deus animam meam: & de manu canis unicam meam.

22 Salva me ex ore leonis: & à cornibus unicornium humilitatem meam.

23 Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Eccleſiæ laudabo te.

24 Qui timetis Dominum laudate eum. univerſum ſemen Jacob glorificate eum.

25 Timeat eum omne ſemen Iſrael: quoniam non ſprevit, neque deſpexit deprecationem pauperis.

Nec avertit faciem ſuam à me: & cum clamarem ad eum exaudivit me.

26 Apud te laus mea in Eccleſia magna: vota mea reddam in conſpectu timentium eum.

27 Edent pauperes, & ſaturabuntur: & laudabunt Dominum qui requirunt eum: vivent corda eorum in ſæculum ſæculi.

28 Reminiſcentur & convertentur ad Dominum univerſi fines terræ.

Et adorabunt in conſpectu ejus univerſæ familiæ Gentium.

29 Quoniam Domini eſt regnum: & ipſe dominabitur Gentium.

30 Manducaverunt & adoraverunt omnes pingues terræ: in conſpectu ejus cadent omnes qui deſcendunt in terram.

31 Et

31 Et anima mea illi vivet: & ſemen meum ſerviet ipſi.

32 Annuntiabitur Domino generatio ventura: & annuntiabunt cœli juſtitiam ejus populo qui naſcetur, quem fecit Dominus.

Verſ. 1.) In finem pro ſuſceptione matutina. Pſalmus David.

IN Titulo exigunt expoſitionem ſolæ tres illæ voces, *Pro ſuſceptione matutina*, quæ in hoc uno tantùm Pſalmo reperiuntur; aliæ aliis communes aliàs declaratæ ſunt.

Pro ſuſceptione matutina.) Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς. Hebraicè, על אילת השחר *hhal aijeleth haſcharchar*. Hieronymus, *Pro cerva matutina*. Dicamus primùm quid ſibi velit Græca Latinaque noſtra editio, deindè de alia ſecundùm proprietatem linguæ Hebraicæ, quam conabimur cum noſtra conciliare. Idem Hieron. Epiſtola CXXXIX. ſub finem, & quæſtione nona ad Hedibiam *a*, legit, *Pro aſſumptione matutina*, docens, propriè ad myſterium Domini, & ad reſurrectionem ejus Pſalmum iſtum pertinere. Rurſus eandem lectionem tradit in Oſeæ caput VI. licèt aſſerat in Hebræo aliter haberi.

a Epiſt. 150.

Suſceptio, quo etiam pacto legit Ambroſius in hunc Pſalmum, ſive aſſumptio, ut utroque legit modo Caſſiodorus, aut ſignificat contradictionem, & oppugnationem, qua Chriſtus ſuſceptus, exceptus, aſſumptus eſt à Judæis tempore paſſionis, præcipuè facto mane, quando conſilium ineuntes, vinctum tradiderunt Pilato *b*, aut potiùs auxilium, quod ſolet magis denotari per ἀντίληψιν, & ei reſpondentem Latinè *ſuſceptionem*, quod conſecutus eſt ipſo mane reſurrectionis. Tunc ſuſceptus eſt à Patre à morte ad vitam, & animo ſuſcepit corpus. Aliàs docui, ἀντιλαμβάνειν, unde ἀντίληψις, eſſe veluti *apprehendere jacentem, & erigere*: id bene exprimitur vocabulis, *ſuſcipiendi*, & *aſſumendi*, *aſſumptionis*, & *ſuſceptionis*. Hoc ſecundo modo *ſuſceptionem matutinam* de reſurrectione, quam tradunt Evangeliſtæ factam valde diluculo, *c* valde mane, orto jam ſole *d*, mane, quum adhuc tenebræ eſſent *e*, veſpere luceſcente in primam Sabbati *f*. Magno conſenſu Patres docent, & ex inſtituto Euſebius *g* demonſtrat. Addunt Athanaſius, Didymus, Theodoretus, Baſilius, Euthymius, Ambroſius, Nyſſenus *h*, totum Chriſtum deſignari, qui Oriens ac Sol nominari ſolet, tenebraſque noſtras adventu ſuo diſpulit, & per ſuorum prædicationem, poſtquam ſicut Sol paulatim aſcendendo, ubique tandem inclaruit. Quò ſpectare tempus aſcenſionis poteſt meridie factum, ut multi putant *i*, ut dixi Actuum 1.

b Matt. 27. c Luc. 24. 1. d Marc. 16. 2. e Joa. 20. 1. f Mat. 28. 1. g 10. Demonſtrat. c. 8. h Tract. 2. in Pſ. c. 5. i Alcuinus, Caſſiodorus.

Hebraicè vice, *Pro ſuſceptione matutina*, legimus אילת השחר *hhal aijeleth haſchachar*, quæ Hieronymus reddit hoc loco, *Pro cerva matutina*. In cap. 6. Oſeæ, *pro cervo*: ubi explicat, eò quòd interfecta morte, ut cervus cupiat montana conſcendere, & Sol juſtitiæ nobis oriri, & hominum tenebras diſcutere, & illuſtrare. Aquila vertit Ὑπὲρ τῆς ἐλάφου τῆς ὀρθρινῆς, *Pro cerva matutina*. Sequuntur hanc interpretationem quos nominare ſoleo Hebraizantes. Fateor multa poſſe afferri de analogia iſtius animalis cum Chriſto, quem tamquam canes, qui nominatìm in Pſalmo *k* ponuntur, Judæi perſecuti ſunt. Mite animal eſt; agile ſerpentibus inimicum; febris expers; remedium ea laborantium; ſitis impatiens tum propter curſum, tum propter ſerpentes voratos; tum propter vulnus quam ſitim Pſalmus *l* alius meminit in Chriſto aceto remediatam *m*: ætatem renovans; gregale, ſodaliſque corpus ſuomet ſuppoſito geſtans; currendo retro ſuſpiciens, urgente vi canum, ultro confugiens ad hominem: omnium rerum miraculo ſtupens: ſub auroram de cubili exeundo cacumina montium petens: lutum, ac ſpinas ſaltando tranſiliens; ſi ſit fœmina, pariendo ſemitas minùs cavens humanis veſtigiis tritas, dumque fœtum mittit, præ dolore immugiens. Hæc & his plura, de quibus Phyſiologi *n*, & Expoſitores Pſal. 28. & 41. & 103. & Prov. 5. & Cant. 2. 3. 8. Job. 7. & Epiphanius ad Phyſiologum c. 5. & Origenes *o*, accommodatè de Chriſto patiente dicuntur, reſurgente, aſcendente. Præterea quod cerva ſymbolum eſt charitatis, & cognominatur dilectionum, atque chariſſima *p*.

k verſ. 17. Cervi cum Chriſto analogia. l Pſ. 41. 2. m Pſ. 68. 22. n Plin. l. 8. c. 32. o 1. cont. Celſum & in Cantica. Cerva ſymbolum charitatis. p Prov. 9. 19.

Meliùs porrò, ſi alterum retinendum eſt nomen *cervæ* aut *cervi*, hoc quàm illud retinetur, quia littera ת *thau*, quæ ultima eſt in אילת *aijeleth* ſexum fœmineum ſæpius indicat. Confirmat id Nebienſis præterea teſtimonio Midras theillim. h. e. Commentarii Hebr. Pſalmorum.

Eamdem vocem אילת *aijeleth*, *ſtellam* nonnulli exponunt, quæ vocatur *Lucifer*. Chriſtus autem reſurgens fuit ſimilis ſtellæ ſplendidæ ac matutinæ, quo eum nomine appellat Joannes in Apocalyſi *q*, fortaſſis, quod conjicit Leo Caſtro in Apologetico *r*, & Bellarmin. in Paraphraſi, legerunt Lxx. אילות *ejaluth*, quam vocem verſu vigeſimo reddiderunt per βοήθειαν, *auxilium*: *ſuſceptio* enim, ut dixi, & ἀντίληψις hoc etiam valet. Quo modo Symmachus titulum vertit ὑπὲρ τῆς βοηθείας τῆς ὀρθρινῆς. Dicto verſu ſimul eſt nomen ἀντίληψις. *Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum*, (τὴν βοήθειαν) *a me, ad defenſionem meam* εἰς τὴν ἀντίληψίν μου, *conſpice*. Ubi ſimul quum petitur ne elongetur auxilium, indicatur citatum eſſe debere, quod aliter in titulo ſignificari videtur per *matutinum*. Suſpicatur Agellius Lxx. legiſſe על עלות *hhal hhaloth*, *ſuper aſcenſu*, nempe השחר *haſchar*, *auroræ*, ſicut legitur in Geneſi *ſ*. Ego talibus locum ſuſpicionibus haud libenter do.

q c. ult. 16. r lib. 3. ſ c. 32. 24.

Quocirca neque modum, modumque cantilenæ alterius inchoatæ, verbis illis, על אילת השחר *hh al aijeleht haſchahar*; neque nomen inſtrumenti muſici in quo eſſet inſculpta cerva inter vireta decumbens, putamus אילת *aijeleth* eſſe: neque David per *cervam* intelligi, vel Eſther, ut paullo poſt dicemus, quum de argumento. Levis Ariæ conjectura pro prima opinione, quòd iiſdem ipſis litteris, licèt non eodem ordine, pronuntiatis, inchoetur & אילי *aijalah*, & prima Pſalmi verba אלי *Eli*.

Chaldæa paraphraſis interpretatur: *ſuper Potenti oblatione perpetua auroræ*, vel, ut exponit Nebienſis: *Pro virtute ſacrificii continuique immolationis*, דקרוצתא על תקוף קרבן תדירא *hhal theoph korban thedira dikritſetha*. Fuit oblatio ſacrificiumve Chriſti potens, ac in perpetuum ſalvare valens, *t* & perpetuo jugiterque in Euchariſtia renovatur, idque in aurora; quoniam ab ea Miſſæ celebrari incipiant. Videri poteſt Auctor Paraphraſis reſpexiſſe ad arietem illum, quem Abraham pro filio ſuo Iſaac mactavit *u*, vocatur enim איל *aiſl*: vel ad juge ſacrificium matutinum, quod vocant ἐνδελεχισμόν *x*. Quòd autem fœminino genere vox Hebræa ponatur, indicari Clarius putat ſummam Chriſti dejectionem; matutinæ autem oblationis hujus vocabulo, quod ſit ultima, & omnia perficiens *y*: quia ſicut à veſpera diem Hebræi auſpicantur in cultu religioſo; ita victimas veſpertinas matutinæ ſequebantur.

t Hebr. 7. 25. u Gen. 22. 13. x Eugubinus. y Hebr. 10. 14. A veſpera diem Hebræi auſpicantes in cultu religioſo.

Ubi facultas opinandi datur, nefas recedere ab eo quod Patrum eſt, nec ambigi debet doctiores fuiſſe Lxx. ceteris poſterioribus Rabbinis: & ut nunc ignota eſſet notio dictionis אילת *aijeleth*, pro *ſuſceptione*, ſeu *aſſumptione*, & *auxilio*; aliquando eam habuiſſe. Non demo ceteris expoſitionibus omnem probabilitatem: illa minimam habet, quæ recedit magis à noſtra verſione, aut plus immutat Hebræum vocabulum, qualis quam ex Agellio retuli.

ARGUMENTUM.

NOn poteſt abſque magna temeritate negari, Pſalmi argumentum eſſe Chriſtum, vel ſaltem quicquid aliud, vel de David vagante in morem cervæ agatur, ut ait Thomas, vel de Eſther, ut Hebræi, quæ ſe pro ſua gente diſcrimini expoſuit, omnino dicendum eſt, Chriſti figuram eſſe, ut idem Thomas docet. Chriſtus ipſe prima Pſalmi verba in cruce recitavit *z*. Paulus *a* alium ejus locum citavit, alium Joannes *b*, & Matthæus *c*: antiquiſſima Hebræorum ante duo annorum millia Gloſſa pertinere ad Chriſtum tradit. Sed & Rabbi Salomon ait, Meſſiam in flagellis conſtitutum alta voce cantaturum hunc Pſal-

Sine temeritate Pſalmi hujus argumentũ eſſe Chriſtũ, negari non poteſt. z Marc. 27. 46. Mat. 15. 34. a Heb. 12. 11. 12. b c. 19. 14. c Mat. 27. 35. Antiquiſſima Hebræorum Gloſſa ſententia.

Pſalmum. Probat id etiam Auguſtinus non hic modò, ſed & in Commentario Pſalmi trigeſimi ſeptimi.

Theodorus Mopſueſtenus damnatus.

Theodorum Mopſueſtenum referunt damnatum Thomas, & Lyranus, in Synodo Toletana, quod hunc Pſalmum ad litteram de David, nimirum per ſe, ac tantùm exponeret. Synodum non reperio, niſi V. Conſtantinopolitanam Actione V. præterquam etiam in Concilio Romano ſub Vigilio idem damnatus eſt, ſubſcribentibus viginti Epiſcopis, & nominatim mentionem faciunt de illis verſibus, in quibus memoratur foſſio manuum *a* & pedum, diviſio veſtimentorum *b*, ac ſortitio veſtis *c*.

a *verſ* 17 b *v*. 19. c *v. eodem*.

Inter alios Patres Euſebius diſertiſſimè ſcribit abſque controverſia ad alium nullum referri poſſe Pſalmum, quàm ad Chriſtum, & nulli alii quæ in eo continentur convenire. Burgenſis *d* contendit nullo pacto de cœtu Judæorum ſub Nabuchodonoſor, quando vivebat Eſther, vel de Davide, quum fugeret Saulum, exponi poſſe. Ita equidem & ipſe judico, tum propter dicta teſtimonia, quæ citantur in N. Teſtamento: tum propter illum verſum: *Foderunt manus meas, & pedes meos*: quæ omnia ſuis locis magis conſtabunt. Profectò niſi hoc eſſet, argumentari contra Judæos, Paulus illius ſcribendo & alii Evangeliſtæ, omnibus valdè non eſſent.

d *In Edit*. 2

Porrò continet Pſalmus conqueſtionem Chriſti, cum enumeratione præcipuorum capitum ſuæ paſſionis, ſubjecta quoque mentione de reſurrectione, deque orbis ſalute, Caſſiodorus monet, nullibi adeo perſpicuè proprièque deſcriptam paſſionem, ut non tam prophetia quàm hiſtoria eſſe videatur. Comparari poteſt cum capite quinquageſimo tertio Iſaiæ. Tertullianus Tractatu adverſus Judæos: *Si ad hæc quæres*, ait, *Dominicæ crucis prædicationem, ſatis jam poteris tibi facere vigeſimus primus Pſalmus, totam Chriſti continens paſſionem canentis jam tunc gloriam ſuam*. Epiphanius *f* adventum Chriſti in carnem; perfectiſſima narratione atque tractatione contineri, ait in hoc Pſalmo. Juſtinus *g* cæcutire aſſerit, qui de Chriſto negent Pſalmum eſſe, quem etiam totum explanat. Nazianzenus *h*, cujus hoc manifeſtum affirmat Gloſſa ordinaria Caſſiodori, ne qua ſit excuſatio, notat præter iſtum Pſalmum verſari in eodem Chriſti paſſionis argumento XXXIV. LIV. LXVIII. CVIII. & hoc, inquit Thomas, & Hugo Cardinalis, propter quinque effuſiones ſanguinis, vel plagas, quumque à gemitu incipiant; terminantur in ſalutem populorum, quæ ex paſſione proceſſit. Idem Caſſiodorus attendit in numero, quòd vigeſimo quoque primo die Danieli Angelus reſponſum attulit, poſtquam tribus ille hebdomadis jejunaſſet, liberationis populi de captivitate Babylonis, quæ typus erat redemptionis generis humani.

Pſalmus hic non tam prophetia quã hiſtoria.
e *cap*. 10
f *Hæreſi* 69 *poſt med*.
g *in Trypho*.
h *Orat*. 2. *de Filio*.

Verſ. 2.) Deus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti? longè à ſalute mea verba delictorum meorum.

LOquitur Patri Chriſtus in cruce ut homo, ſicut Evangeliſtæ *i* illum teſtantur hæc ibi verba pronuntiaviſſe, paucis mutatis, ut dicemus. Voce, & clamore magno pronuntiavit moriens, præter morem ceterorum, verba iſta, ut qui aderant, Pſalmi locum recognoſcerent, & eum eſſe intelligerent, de quo ſcriptus eſſet. Propiùs ad ſignum Solis leonis accedens, validior eſt: ſic Chriſtus cum morte confligens: & tamquam Leo cum leone certans, irrugiit tunc maximè, ingenti populi boatu & vociferatione. Valerius Maximus narrat, quando ſuperato Philippo, Romani civitatem libertate donaverunt, volucres corruiſſe. Sic ad Chriſti clamorem iſtum aereæ poteſtates conciderunt.

i *Mat*. 27. 46 *Mar*. 15. 35

Volucres corruentes ingenti populi boatu & vociferatione.

Eſt autem ſenſus: O tu, qui proprio præ ceteris modo meus es Deus, ò mi, inquam, Deus, attende, quàm libenter quidem patiar ſecundùm partem ſuperiorem, ſacrificans me ipſum tibi pro mundo, atque obediens: acceptis hoc ſacrificium, obedientiam recognoſcens. Verùm conſidera ſimul, quàm graves tolerem dolores, ita ut quod ſanè miror, videar à te derelictus; quippe qui me ad hæc extrema devenire permiſeris, deſtitutum omni prorſus conſolatione, ſignoque favoris tui, & in me tamen benè ſcis nulla delicta eſſe, propter quæ hoc

A commeruerim, & quæ meam à me ſalutem longiùs promoveant, impediantve ne eam tu mihi reſtituas.

Optimum iſtum ſenſum eſſe docebunt, quæ in ſingularum ſententiæ partium declaratione afferentur. Trevetus refert neſcio cujus Auctoris opinionem, recitatum à Chriſto Pſalmum hunc totum, cujus Matthæus & Marcus principium dumtaxat poſuerint: & totum trigeſimum, cujus Lucas *k* finem, nempe, *In manus tuas*, &c. Id valdè incertum, immò etiam falſum de trigeſimo, cujus poſt eum verſiculum, *In manus tuas*, alii ſuperſunt multi. Auditis quoque illis vocibus. *Eli, Eli*, &c. adſtantes, Eliam vocari vel putantes vel nugantes, orationis Chriſti filium videntur abrupiſſe: denique parum probabile tam prolixos Pſalmos Chriſtum pronuntiaſſe in cruce.

Trevetus.
K *c*. 23

Deus, Deus meus, reſpice in me. Non retulit Chriſtus ultima, *reſpice in me*. Dicuntur addita à Lxx. perſpicuitatis cauſſa. Quiſquis addidit, poſterior Chriſto non fuit: nec enim poſt ſcripta Evangelia, quæ omiſſa teſtantur a Chriſto, adjicere auſus eſſet. Quidquid

B de hoc ſit, non placent Arias & Agellius, reſpuentes Euſebii, Hieronymi, communioremque hanc de additione ſententiam, & dicentes quòd legerint Lxx. *Eli*, ideſt, *Deus meus*; deinde, *Elai*, hoc eſt, *ad me*, vel *in me*, adjeciſſe ad obſcuritatem tollendam πρόσχες μοι, *reſpice in me*, ſeu *attende*, nam non debuiſſent bis ponere nomen Dei ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, niſi bis etiam legiſſent, *Eli, Eli*, ſed ſemel dumtaxat ὁ Θεός μου πρόσχες μοι Non etiam credo aliter legiſſe Lxx. quàm legerit Chriſtus: hoc eſt, quàm Chriſti tempore paſſim legerent omnes, quos in hoc ſecutum Chriſtum credendum eſt. Hoc exemplo Lxx. qui addiderunt, *reſpice in me*, probat Hieronymus *l* interpreti licere quædam interdum ſine damno addere.

De additione ultimorum verborum hujus clauſæ, controverſia.

Ab Hieronymo ex hoc loco licentia interpretibus conceſſa.

Ceterùm in Evangeliis melius repetitur pronomen *Deus meus, Deus meus*, quia adinvolvunt *Eli, Eli*, pro quibus teſtis Euſebius *m*, Aquilam vertiſſe: Ἰσχυρός μου, ἰσχυρός μου *Fortis meus, Fortis meus*, & omiſiſſe, *reſpice in me*. Indicat affectum, & neceſſitatem orationis repetitio: quòd autem ſe ait derelictum à *Fortiſuo*, in-

l *Epiſt*. 101 *de opt. gen. interpret*.
m 10. *de Demonſt. c*. 8
n 2*Cor*. 13. 4

C nuit mortuum ex infirmitate, vivere ex virtute Dei *n*, ideſt, immortalitatem poſtea conſecutum: interim virtutem illam coerceri, ac retineri, qua paullò ante ſatellites poſtraverat *o*, & aliquanto priùs negotiatores ejecerat de templo *p*.

o *Io*. 18. 6
p *c*. 1. 15. & *Mat* 21. 12
q *c*. 27. 46
r *c*. 15. 34

Matthæus videtur *q* recitaſſe, ut in textu Hebræo erant, *Eli, Eli*, Marcus *r* eo modo quo Chriſtus ipſe protulerat, hoc eſt, non accurata Hebræa lingua, ſed corrupta, & permixta ex Syriaca, quæ tunc vernacula erat. Scribit namque dixiſſe, Elohi, Elohi, quamquam & hoc Hæbræum eſſe poteſt, non ab El, ſed ab Elohah, ut putat Trevetus hoc loco.

An *Eli Eli an Elohi Elohi* in cruce protulerit Dominus controverſia,

Epiphanius *ſ* tradit protuliſſe Chriſtum Hebraica lingua, *Eli, Eli*; cetera, *Lamma ſubathani*, Syriaca, (etſi legit ipſe, *Lemas abacthani*) primum, ut oſtenderet Prophetæ de ſe vaticinium: ſecundum, ut ſubverteret eos, qui Hebraicam linguam jactant, & honoraret etiam alias linguas. Sed potiùs credo, quòd antè dixi, aut Marcum non adeo callentem linguæ Hebrææ pronuntiationem, exiſtimaviſſe illa ratione locu-

ſ *Hæreſi* 69. *Ariomanitarum longè poſt med*.

D tum eſſe Chriſtum. Quòd protulerit Chriſtus, *Eli*, ſuadet, quia imperiti qui aderant, Eliam credebant vocaſſe: & *Elohi* ſignificat, *judex meus*, quod epithetum non ita congruebat propoſito ſicut *Eli fortis meus*: & quum Chriſtus uſurpabat Scripturę locos credendum eſt uſurpaviſſe, prout Hebr. extabant; ideò namque mirabãtur quomodo litteras ſciret, quum non didiciſſet. Excuſant aliqui Marcum, quòd maluerit ponere vocem *Elohi* magis vulgo tunc notam, & vulgari Syrochaldeę linguæ, quæ Chriſti tempore erat in uſu. De *Lamma ſabacthani* eadem ratio utriuſque Evangeliſtæ, apud quos temerè aliqui ſubſtituunt purè Hebræum verbum עזבתני *hhazauthani*. Quum autem ſemel, ac uno modo in cruce locutus ſit Chriſtus, & conveniant Evangeliſtæ in verbo *ſabacthani*, de *Eli*, & *Elohi*, non habeo quid dicam, niſi occurriſſe Matthæi memoriæ, *Eli*, quod eſt Hebræum; Marci, *Elohi*, quod Syrum, ſeu vernaculum illius temporis Hebræorum. Quamquam quòd vulgus Eliam putabat vel nugabatur vocatum à Chriſto, indicat ad aures illius *Eli* potiùs quàm *Eloi* perveniſſe. Lege Maldonatum *t*.

t *in c*. 27. *Matt*.

Deum

Deum ſuum vocat Chriſtus ut homo, ſicut & poſt reſurrectionem *a*: ut Deus enim, Deo Patri conſubſtantialis eſt, & æqualis; nos Deum, patrem noſtrum nominamus per gratiam adoptionis: quemadmodum idem Epiphanius docet & *b* Ambroſius *c*, aliique. Quare, inquit ille numquam legitur Deus ante incarnationem eo uſus loquendi modo, ut Deum ſuum alium vocaret, eumdemque Deum noſtrum. An etiam potuerit Chriſtus *Dominum* ſuum appellare & ipſe *ſervus* appellari, docui alio loco.

a *Joa*. 20. 7.
b *Suprà*.
c 1. *de Fide v*. 6.

Reſpice in me.) Satis antè dixi quo pacto hæc adjecta fuerint. Valet ad miſericordiam commovendam, ſi quis oculos ad eorum convertat afflictiones qui patiuntur *d*. *Quoniam reſpexiſti humilitatem meam, ſalvaſti de neceſſitatibus animam meam*. e *Vide Domine quoniam tribulor; conturbatus eſt venter meus*. Sic ille Chriſto: *Reſpice* f *in Filium meum*. Sed alius Evangeliſta *g* addit: *Miſerere filio meo*. Quod implicitè continetur in primis verbis, interdum diſertè ponitur, ut præterea in Pſalmis aliis *h*: *Reſpice in me & miſerere mei*. Non ſemper qui aliorum videt miſerias, miſeretur, ſed qui petit ut alius reſpiciat, intendit ut etiam miſereatur *i*. *Non tranſibit ſuper eos ultra exactor: quia nunc vidi in oculis meis. Vidi afflictionem populi mei in Ægypto*, &c. *& ſciens dolorem ejus, & deſcendi ut liberem eum* K. Solent, ait Euthym. qui carnifici quempiam tradunt, oculos avertere *l*; *Avertiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus*.

d *Pſ*. 30. 8.
e *Th*. 1. 20.
f *Luc*. 9. 38.
g *Mat*. 17 15
h *Pſ*. 24. 16. *Pſ*. 85. 16.
i *Zach*. 9. 8.
K *Exod*. 3. 7. 8.
l *Pſ*. 19. 8.

Quare me dereliquiſti.) Recitantur in Evangelio, Syra, ſeu vernacula corrupta Hebræa lingua, *lamma ſabacthani*, ut antè dixi. Quum ergo Hieron. *m*, Euſebius, Theodoretus, aliique Hebraica locutum lingua Chriſtum dicunt, de corrupta intelligunt. Quotquot de Catholicis tractant locum iſtum, vel exponentes Evangelia, vel Pſalmum, annotant, non ſignificare Chriſtum ſe derelictum à perſona Verbi, quaſi diſſoluta eſſet unio hypoſtatica, & perſona divina eſſet loco animæ, vel quòd non unita priùs perſona intimè, ſed per aſſiſtentiam: nec deſtitutum à gratia, & benevolentia Patris: aut deſperaſſe, quod hujus temporis blaſphemant Hæretici, quos refellit Fevardentius *n*, & priores errores Nazianzenus *o*, quumque ipſo ſcholiaſtes Elias *p*, & Cyrillus Alexandr. *q*, & Nicetas Choniata *r*. Sed permiſſum tanta pati, à quibus, ſi voluiſſet, facillimè eum Deus liberare poſſet, & priùs impedire potuiſſet, Docent præterea, querimoniam iſtam cum admiratione, non ab impatientia profectam, vel ignorantia, quaſi paſſionis neſciret cauſſam, aut non libenter ferret ſe in illis doloribus relictum à Patre. Fuiſſe denique monent proteſtationem acerbiſſimæ paſſionis, ne quis, quòd hactenus ob animi tantam æquitatem, ne gemitum quidem edidiſſet in publico, ſuſpicaretur impaſſibilem redditum ſuperiore aliqua virtute, nihilque propterea doloris perceptiſſe aut paſſionem ſimulaſſe. Addunt *ſ* etiam geſſiſſe tunc noſtram perſonam, & qui revera ſimilis nobis paſſibilis, tunc patiebatur, verbis demonſtraſſe, derelictos quodammodo nos, & naturam noſtram in Adam, & quo pacto quando ſumus in periculis, putemus non derelictos, debeamus autem abſtrahi ab amore vitæ temporalis. Non potuit derelictum ſe ſimpliciter Chriſtus intelligere, qui dixit *t*: *Solus non ſum: ſed ego, & qui miſit me, Pater*: &, *Qui* u *miſit me, mecum eſt, & non reliquit me ſolum*; & *x*, *Non derelinquens animam meam in inferno*. Quidam ſenſu accommodationis exponunt: Deus Deus meus: & ibi interpoſito puncto epiphonematis: ut quid dereliquiſti me, ò peccator.

m *in c*. 49. *Iſa*. Chriſtus Hebraica lingua corrupta locutus Catholicorum hujus loci tractatio.
Hæreticorum blaſphemia.
n *Thoma l*. 5. *c*. 13.
o *Orat*. 2. *de Filio*.
p *Ibidem*.
q *dialog*. quod unus ſit Chriſtus
r 5. *Theſaur. c*. 61.
ſ *Athanaſ. de Incarn*.
t *Joa*. 8. 16.
u *Ibid*. 29.
x *Pſ*. 15. 10. & *alibi*.
y 10. *Demonſtrat. c*. 8.
z *er*. 16. *de Paſſ*. & 17.
a *Orat*. 4. *Th. ſeu* 2 *de filio*.
b *Hæreſi* 69
c *in Pſ* 11. *et* 39. & 43. & *in Pſ*. 118.
d *Oſten*. 5.

Præter citatos in Catena Barbari Græcos Patres, præterque Latinos expoſitores hujus loci, legantur Euſebius *y*, Leo *z*, qui vocem iſtam vocat, non querelam, ſed doctrinam, Nazianz. *a*, Epiphan. *b* Ambroſ. *c* Auguſtin. *d*, qui bene longam ſcribit Honorato Epiſtolam, ut inter alias iſti ſatisfaciat quæſtionis de præſentibus verbis, totumque Pſalmum declarat. Præterea lege Arnoldum Abbatem Bonæ vallis *e*, Damaſcenum *f*; Athanaſius *g* ait de induſtrias has voces prolatas à Chriſto, ut falleret Diabolum, qui ex iis quæ viderat in ipſamet ejus paſſione, vehementer ſuſpicans Deum eſſe, ſubducere ſe volebat, & optabat de cruce liberare, aut ibi non mori, ne diſturbaret imperium, quod in inferno tenebat. Cyrillus Alexandrinus *h* quem priùs citavi, confirmat, ad exemplum ſuſcepiſſe in ſe Chriſtum

Athanaſius *p*. 120. *c*. 6. *et Concio*. 2. *in Pſ*. 90. 3. *de Deſt. c*. 31.
e *Tract. de ſeptem verbis Dom*.
f 3. *de Fide c*. 25. *l*. 4. *c*. 19.
g *Tract. de Paſ*.
h *Dialog*. quod unus ſit Chriſtus

A triſtitiam metumque non ex imbecillitate, vel deſperatione: quia hortatus eſt nos ne timeremus, utque crucem poſt eum tolleremus: & Petrum diſſuadentem ei crucem, reprehendit.

Inque quando legitur apud Hilarium *i*, quòd clamer ad Deum, corporis vox eſt, recedentis à ſe Verbi Dei conteſtata diſſidium: vel apud Ambroſium *k*, quòd clamavit homo Divinitatis ſeparatione moriturus, cave exiſtimes voluiſſe Divinitatem, aut verbum ſeparatum ſimpliciter: neutram namque partem ſeparatam deſeruit: Tamen ceſſavit ea ratio hypoſtaſis, quæ toti conjuncto convenit. Exponit Ambroſium Magiſter *l* ſententiarum, Divinitatem, ſe ſeparaſſe à Chriſto, quia ſubtraxit protectionem (hoc modo vitam nominando ipſam Divinitatem, intelligendus Ambroſius) ſed non ſolvit unionem, ſeparaſſe ſe foris, ut non adeſſet ad defenſionem, ſed non intus de fuiſſe ad unionem. Bene etiam argumentatur; ſi derelinqui Chriſtum, fuit ſeparari Divinitatem ab eo ſecundùm unionem, ſequi, dum adhuc viveret, Chriſtus, & ſe derelictum clama-

i *Can* 33. *in Matth*. Hilarii & Ambroſii locorum expoſitio.
k *In c*. 23. *Luc*.
l 3. *Diſt*. 21. *c*. 1.

B ret, non fuiſſe verum Deum, priuſque factam ſolutionem Dei, & hominis, quam Chriſtus mortuus eſſet. Secundùm carnem relictus eſt, ait Ambroſius *m*, qui ſecundùm Divinitatem nec deſeri potuit, nec relinqui. Eadem ferè Athanaſius *n*.

m *De Incarn. c*. 5.
n *Ser*. 4. *cont. Arian*.

Tantum porrò abeſt, ut in his verbis deſperaverit Chriſtus, quam Hæreticorum noſtrorum dixi in Calviniana culam officina blaſphemiam eſſe, ut Chryſoſt. *o* affirmet in ipſis exauditum, & in iiſdem ſperaſſe. Scribit Surius *p*, anno MDXXVII. quemdam Præmonſtratenſem apoſtatam docuiſſe, Chriſtum quum dixiſſet, *Eli, Eli, lamma ſabacthani*, deſperaſſe, ac damnatum eſſe.

Hæreticorum blaſphemia.
o *in Pſ*. 90.
p *Comment. rerum noſtri temporis*. Præmonſtratenſis Apoſtata.

Potuit ſanè Chriſtus in egreſſu cœnaculi hæc eadem verba proferre, quando jam triſtis *q* erat anima ejus uſque ad mortem, cœpitque pavere, tædere, mœſtus eſſe, ac paullò poſt admiſit confortantem Angelum *r*, tamen maluit in tempus crucis reſervare. Elias, Nazianzeni *ſ* ſcholiaſtes, notat derelictionis divinæ modos cauſſaſque quatuor; ad explorandum, ut Job, & Joſeph: ad caſtigationem paternam, ut in Apoſtolo *t*, cui datus ſtimu-

q *Mat*. 26. 37. *Matth*. 14. 38. *Luc*. 22. 21.
r *Luc*. 22. 43
ſ *In Orat*. 2. *de Filio*.
Derelictionis divinæ modi & cauſæ quatuor.
t 2. *Cor*. 12. 7

C lus Satanæ; per adverſionem, ut in Judæis ut puniti ad pœnitentiam flecterentur: ad redemptionem noſtram, qualis quæ hic de Chriſto exprimitur.

Exemplo Chriſti, ſed meliore jure, nobis, qui toties derelinquimur, ut piè Arnoldus *u* monet, quoties nos tentamina colaphizant, non negligenda quæſtio eſt inquirere, cur derelinquimur: & intellectis cauſſis indagare remedia, quia non poterit in illa mente diu labes obrepere, quæ ſe provida ſtuduerit circumſpectione munire. Retulit Birgittæ *x* Maria, has voces quum ipſamet à Filio prolatas audiviſſet, numquam in tota conſequenti vita oblivìſci potuiſſe, quas plus dicebat ex compaſſione erga illam, quam erga ſeipſum protuliſſe. Videri prętere poſſet queri Chriſtum, ſe in eo derelinqui à Patre, quòd ſinat ut hi propter quos venerat Judæi eum delerant: juxta Danielis *y* vaticinium; *Occidetur Chriſto, & non erit ejus populus, qui eum negaturus eſt*.

u *Tract. de ſeptem verbis Domini*
x *l*. 4. *c*. 70. Birgitta à Maria relata.
y *c*. 9. 26.

Longè à ſalute mea verba delictorum meorum.) Hieron. in ſua verſione, *verba rugitus mei*. Et in Iſaiam *z* ſcribit, quòd Chriſtus pendens in Cruce, juxta Hebrai-

z *In c*. 49.

D cum loquitur: *Longe a ſalute mea verba lamentationum mearum* Locutum iſta Evangeliſtæ non produnt & intelligit, opinor, Hieron. loquentem induci in Pſalmo, proinde ac ſi penderet in cruce. *Lamentationem* aut *rugitum* ſignificat שאוה *ſchaagah*, ſed Lxx. fortaſſis, ut quidem Genebrardo videtur, putaverunt per Metatheſin poeticam id nomen poſitum pro שגה *ſchagah*, Symmachus ὀδυρμοῦ vertit. V. editio, & Dheodotio βόησεν. VI. δεήσεως. Aquila βρυχημοῦ, *querimonias*, clamorem, deprecationem, rugitum, Chaldaicè, *Clamorem* vel lamentationem אבליות *achlejuth*. *Rugitum* legendo, aut quid ſimile, ſenſus eſſet. Rugitus, clamor, lamentatio, quia imploro auxilium, meque derelictum conqueror, longè eſt à ſalute mea, nec mihi poteſt eam impetrare. Vel doleo, dolores ac luctus meos, ut exponit Euſebius, quos ſævitia populi, & interitus Judæ mihi conciliant, procul à ſalute mea eſſe, quatenus nullam iſtos ex ſalute, quam pro illis offero, utilitatem percipere video.

Retinendo lectionem noſtram, ut debemus, (nihil verentes Chriſto delicta tribuere, ut veritos Theodoretus monet Auctores aliarum verſionum) ita ut, quod

cre-

credibiliùs eſt, in codicibus Hebræis poſtea mutatio contigerit, & ſine punctis in שכתי numerum pluralem legerint Lxx. *ſagothi* non ſingularem *ſagathi*, poſſunt vel jungi cum præcedentibus prima verba, *longe a ſalute mea*; hoc modo per interrogationem: *Quare me dereliquiſti longe à ſalute mea?* Vel necti cum ſequentibus, & à prioribus ſeparari, *longe à ſalute mea verba delictorum meorum*, vel ſeparatim ac per ſe tum à prioribus, tum à ſequentibus: *quare me dereliquiſti? longè à ſalute mea: verba delictorum meorum*. Poſſunt etiam ultimæ dictiones referri adverſum ſequentem. Janſenio placet legere cum interrogatione hæc omnia ſimul: *longè à ſalute mea, verba delictorum meorum?* Ut ſit ſenſus: An delicta mea me accuſantia longè me faciunt à ſalute mea? quaſi diceret, nulla ſunt: ſed longiùs abſunt à me, nec debent impedire ſalutem meam, ſicut non impedit quod ab aliqua re multùm elongatum eſt. Confirmat Janſenius Euthymii expoſitione, quæ dempta interrogatione eſt eadem, & ſatis communis. Ricardus Pompolitanus: *longè à ſalute mea*, nimirum es, non ſuccurris, differs clarificationem corporis mei poſt reſurrectionem. *Verba delictorum meorum*. Verba, quæ oro, non ſunt propter delictum meum, ſed meorum, quod ſuſcepi delendum. Repugnat quòd pronomen, *meorum*, in omni editione eſt adjectivum ſubſtantivi *delictorum*, non autem ſignificat *meos homines*. Idem judicium eſto de alia expoſitione: Longè abſunt peccatores, quorum ego apud te prædam feci, ut liberent me: qui potiùs maximis clamoribus extorſerunt ut crucifigerer *a*.

[a Luc. 23. 23.]

Magis adhuc communis expoſitio eſt, Chriſtum ſignificare, ſe ſubire omnium peccata, tamquam ſua & veluti rationem reddere cur ſit derelictus, ac expoſitus tormentis, quia ſcelera aliorum, quæ in ſe ſuſcepit, longè eum ſeparant à Deo, & proinde etiam à ſalute conſequenda, & à morte evadenda, quæ debetur ſceleribus, & quam iſtam quodammodo vocant, immo clamant. Ex quo conſequenter inferri vult, debere ignoſci peccatoribus: revocari illos oportere, non derelinqui. Ambroſius *b* concordat, videturque velle hæc etiam verba dicta à Chriſto in cruce.

[b In c. 5. Epiſt. ad Heb.]

Valentia ſic diſtinguit: *Quare me dereliquiſti longè à ſalute mea?* permittens me affligi, occidi? *Longè à ſalute mea*, penitus me poteſtati tradens Judæorum? *Verba delictorum meorum clamabo*, &c. in perſona membrorum meorum peccatorum, pro quibus loquar, & vociferabor. Auguſtin. *c*, recipit quoque hanc diſtinctionem. *Quare me dereliquiſti longè a ſalute mea?* relinquendo me, nec exaudiendo, longè factus es à præſenti hujus vitæ ſalute. *Verba delictorum meorum*, quæ dixi, verba ſunt delictorum meorum, i. e. carnalium deſideriorum, & corporis mei, quod eſt Eccleſia *d*, & ex perſona infirmitatis carnis peccati. Adde etiam, verba eſſe delictorum ipſiuſmet Chriſti, etiam ſeorſim à membris, ſive corpore ſuo myſtico, quatenus ex propriæ carnis infirmitate ita loquebatur, quemadmodum & quando *e* calicem tranſire à ſe volebat. Talis infirmitas metonymicè appellari poteſt *delictum*, quia ex ſe nos impellit ad delictum, & ad non obediendum Deo, & quamvis non in Chriſto, tamen provenit in nobis ex peccato primi parentis, nec fuiſſet in Chriſto, niſi præceſſiſſet dictum peccatum. Præterea *delicti Chriſti* dicuntur, quæ crucifixores imputabant ei, quemadmodum alibi *f*: *Tu ſcis inſipientiam meam*, (paſſionem quæ habetur inſipientia) *& delicta mea*, (quæ de me perſuadent ſibi) *à te non ſunt abſcondita*: & *g*, *Comprehenderunt me iniquitates meæ*, (comprehenſus ſum tamquam iniquus) *& non potuit ut viderem*: (quia nullæ ſunt in me) *congregata* h enim *ſunt ſuper me flagella, & non ignoravi. Poſuit* i *Dominus in Chriſto iniquitatem omnium noſtrum*: *eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit* k, ideſt, hoſtiam pro peccato: *Agnus Dei* eſt Chriſtus *tollens peccata mundi* l, *peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum* m. Hoſtia pro peccato non poteſt non immolari, ſi debeant peccata purgari. Oportuit ergo, Chriſtum, qui hoſtia erat, pro peccatis totius mundi in cruce immolari. Quare meritò dicit: *Longè à ſalute mea verba delictorum meorum*, h. e. non poſſum evadere mortem quum ſint in me totius mundi poſita peccata, & pro illis patiar. Hæc ipſa res, quòd ſuper me peccata, pro quibus ſatisfaciam, acceperim, *longe eſt à ſalute*

[c Ep. 120. c. 6. — d Eph. 2. 23. Coloſſ. 1. 24. — e Mat. 26. et Marc. 14. et Luc. 22. — f Pſ. 68. 6. — g Pſ. 39. 13. — h Pſ. 34. 16. — i Iſa. 53. 6. — k 2. Cor. 5. 21 — l Joa. 1. 29. — m 1. Pet. 1. 19.]

A *man*, ideſt, non poteſt ſtare, vel conjungi cum ſalute mea; & idcirco in cauſa eſt ut mortem non evadam. Quod etſi mihi ſecundùm partem ſuperiorem pergratum eſt, tamen acerbitas dolorum quos patior, facit, ut ſimul grave videatur ut mihi nihil planè commerito, prorſuſque innocenti, & alieniſſimo à peccatis, patiendum ſit pro alienis peccatis. Hic verus eſt ſenſus conflatus ex omnibus aliis.

[Duo monita hoc loco]

Porrò hic duo monenda. Alterum tametſi quum Chriſtus in Scripturis de ſuis loquatur peccatis; intelligi debeat de peccatis membrorum ſuorum, ſapienter caviſſe Conſilium Baſilienſe *n* adverſus quemdam Auguſtinum de Roma, ne dicatur Chriſtus quotidiè peccare in membris ſuis: quia modus hic loquendi præter illum ſenſum quem diximus, vel quòd Chriſtus receperit ſe ſatisfacturum pro illis, videtur ſapere blaſphemiam, nempe Chriſto membrorum ſuorum peccata imputari, aut ipſummet cum illis peccare.

[Concilium Baſilienſe. n Seſſ. 22.]

[Timor verus ac triſtitiæ in Chriſto.]

Alterum quod ſcire hic oportet, eſt, in Chriſto timorem verum ac triſtitiam fuiſſe, non tantùm in corpore myſtico, ſive membris, quorum ſuſtineret perſonam. Magiſter *o* ſententiarum de hoc monet explicans Auguſtinum, qui in ſecunda expoſitione iſtius Pſalmi videtur illud tradere, nec non in epiſt. 120. *p*, & in Pſ. 103. nam idem Auguſt. in Pſ. 93. ita loquitur: *Nolite putare, non fuiſſe triſtem Dominum. Si enim hoc dixerimus, quia non erat triſtis, quum Evangelium dicit* q; Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem; *ergo quando dicit Evangelium:* B *Dormivit Jeſus, non dormivit Jeſus: manducavit Jeſus, non manducavit; & ita nihil ſanum relinquitur, ut dicatur; etiam corpus non erat verum, & carnem non habuit veram. Quidquid ergo de illo ſcriptum eſt, factum eſt, verum eſt. Ergo fuit triſtis, prorſus triſtis, ſed voluntate ſuſcipiens triſtitiam, quomodo voluntate ſuſcipiens carnem.* Reſpondet Magiſter, Auguſtinum alibi, nec non Hieron. *r*, & Hilarium *ſ*, qui videtur eadem dicere, excludere timoris ac triſtitiæ neceſſitatem, non autem voluntatem, atque pro paſſionem.

[o 3. Diſt. 15. — p c. 6. & 7. — q Mat. 26. 38. — r In c. 26. Matt. — ſ 10. de Trin. & in Pſ. 68.]

C *Verſ.* 3.) Deus meus clamabo per diem: & nocte, & non ad inſipientiam mihi.

Rejecta connexione Valentiæ ultimorum præcedentis verſus verborum cum principio iſtius: *Verba delictorum meorum Deus meus clamabo*, &c. ut antè dixi, nova proponitur ratio propter quam ſe derelictum Chriſtus oſtendat, abſque ſpe ſalutis temporalis. Quamvis clamem die nocteque non exaudies, ut liberer à morte. Nec propterea hoc mihi adſcribi poterit ad inſipientiam: ſiquidem nil egi ſtulte, ut propter hoc non me exaudias: nec non novi me paſſurum *t*: bene novi me ſecundùm intentionem meam principalem eſſe exaudiendum, quæ eſt, ut redimatur genus humanum; ego autem non remaneam in inferno, & ſepulchro, ſed redeam ad vitam immortalem. Oravit Chriſtus per noctem in horto, per diem in cruce. Perinde his verbis proponere innocentiam videtur ſicut illis aliis *u*: *Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea à te non ſunt abſcondita*, nempe *quia* nulla ſunt: *quæ non rapui exſolvo* x: *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine: ſine iniquitate cucurri, & direxi* y: non quærerer, ſi D propter ſtultitiam, culpamque non exaudires.

[t Juſtin. in Trypho. — u Pſ. 18. 6. — x Ib. 5. — y Pſ. 50. 4. 5.]

Innunt Patres ſenſum iſtum, præſertim Græci: Addunt verò iidem, ac potiſſimùm Latini, tropologiam di i noctiſque pro rebus adverſis & proſperis: ut hæ tollantur, vel impediantur: illæ conſerventur, aut concedantur: Deum non exaudire, quia novit non concedere; immo id non eſſe ad inſipientiam ſic orantis, ſed ad ſapientiam, ut doceatur quiſque quid maximè deſiderare, ac orare debeat: & diſcat non extolli in proſperis; ampliùs mundari in adverſis * & dilatatione rei petitæ licèt ſit bona, & ſpiritualis, magis inardeſcat, proficiatque. Hoc ultimum eſt Gregorii *z* Afferunt exemplum Pauli; qui non exauditus pro ſtimulo carnis *a*. Lege præterea Auguſtinum locis *b* aliis.

Clamabo per diem, & non exaudies, & nocte.) Unus Tertull. *c* legit: *Et exaudies*, vel uſus eſt codice, in quo ſic eſſet: vel voluit adaptare ad ſuum inſtitutum: quemadmodum notat Pammelius, ut oſtenderet verum eſſe, quod initio capitis dixerat, ubique audiri Chriſtum à Pa-

[* Hieron. — a 26. Mora. c. 15. & 16. — b 2. Cor. 12. 7 — c Ep. 120. c. 6. & 7. Ep. 121. c. 14. In Pſ. 32. & 52. & 53. & 76. Tract. 6. in Ep. Ioa. — e 4. cont. Mar. c. 13.]

Patre: & probaverat alterius loco Pſalmi *a*. *Voce mea* A *ad Dominum clamavi, & exaudivit me*. Ibi docuimus quo pacto ſemper Chriſtus exaudiatur, quod etiam ipſe eodem ſuo Patri dixit *b* gratias agendo: & paullò poſt in hoc eodem Pſalmo *c*. *Quoniam non ſprevit, neque deſpexit deprecationem pauperis: Nec avertit faciem ſuam à me: & quum clamarem ad eum, exaudivit me.*

[a Pſ. 3. 5. — b Joa. 11. 41. — c v. 25.]

Quidquid oravit Chriſtus humana voluntate abſoluta, & omnino deliberata, impetravit, & *exauditus eſt pro ſua reverentia*, d, ideſt, pro voluntate, qua Patrem reveritus eſt, ejuſque voluntatem fieri voluit, & oravit, ut apud Oecumenium Photius explicat, licèt aliter alii Translationem calicis non abſolutè petiit *e*: immo petendo voluntatem Patris fieri, petiit non transferri, quia non petiit transferri, niſi ſub voluntate illius. Hoc igitur loco prædicitur, non exaudiendum Chriſtum ratione humani, & naturalis affectus, quo mortem horrebat, ac fugiebat, tum tamquam proprium ſuum malum: tum, ut Origenes *f* docet, propter Judæorum deſtructionem, quam in pœnam ſuæ interfectionis futuram ſciebat: eo modo quo etiam fleverat ſuper Hiero- B ſolymitanam civitatem *g*, & pergens ad mortem, ſuper filias Hieruſalem, totamque gentem ſuam *h*: ſicut Jonas à prædicatione Ninivitarum fugiebat *i*, quoniam didicerat per eam ſignificari Gentilium converſionem, & reprobationem Judæorum; ut quidem obſervavit Nazianzenus *k*, & Hieron. *l*. Quo pacto etiam inter Angelos contentio erat, illo qui Perſis præerat, nolente per liberationem Judæorum impediri utilitatem ſuorum, ſpiritualem præcipuè, quam ex illorum præſentia percipiebant *m*.

[d Hebr. 5. 7. — e Mat. 26. 39. 40. — f 2. con. Celſum. — g Luc. 19. 41 — h c. 23. 28. — i Jona 1. 3. — K Apolog. 1 — l in Jonam. — m Dan. 10. 13.]

Idem Hieron. hoc loco ait clamaviſſe Chriſtum & oraviſſe pro ſuis, exauditum pro prædeſtinatis, ſicut in octo *n* millibus, vel pro illis centum viginti *o*, & quingentis fratribus *p*: non exauditum pro non prædeſtinatis, ut pro iis, qui dixerunt *q*: *Sanguis ejus ſuper nos, & ſuper filios noſtros*. Thomas *r* aſſerit ſimpliciter dicendum quòd exauditus ſit: putatque nec pro crucifixoribus omnibus oraſſe, nec pro omnibus qui erant in eum credituri, ſed ſolùm pro Prædeſtinatis, & pro iiſdem exauditum eſſe. Verba autem Pſalmi noſtri exponit, non quoad rationis deſiderium, quæ ſemper exaudita eſt, ſed quoad affectum carnis mortem refugientis. Sed quod dixi, voluntatem abſolutam exauditam ſemper fuiſſe, bene Cajetanus exponens Thomam annotavit. Certè in eo quod petivit Chriſtus, etiam pro ſalute omnium exauditus eſt, nimirum ut non ſtaret per Deum quo minus eam omnes conſequerentur: ſicut & abſoluta voluntate Deus vult, ut hoc omnes poſſint tribuendo auxilia ſufficientia.

[n Act. 1. 41. c. 4. 4. — o c. 1. 15. — p 1. Cor. 15. 16 — q Mat. 27. 25. — r 3. p. q. 20. art. 2.]

[Expoſitio Bellarmin.]

Bellarminus excogitavit aliam expoſitionem: *Clamabo per diem*, hoc eſt, dum vivo, ut à morte liberer temporali, & hunc clamorem non exaudies: & *nocte clamabo*, ideſt, quum mortuus fuero, ut reſurgam: *& non ad inſipientiam mihi*, hoc eſt, non ero inſipiens, quia clamorem hunc nocturnum exaudies.

Arias clamorem eumdem ſumit de Chriſto, dum jacuit corpus in ſepulchro; & anima fuit in limbo tribus diebus, & noctibus. Sed neſcio cur inchoet ab hora cœnæ. Simplicior quoque ut communior, ſenſus de vero, & externo clamore, quem tamen Arias interpretatur dumtaxat de interno; Bellarm. partim de externo dum viveret Chriſtus, partim de interno poſt mortem. Nec etiam admiſerim, propriè loquendo, clamorem internum orationis in Chriſto poſt mortem: quia cum morte deſiit omnis vera oratio Chriſti pro ſeipſo, verumque meritum. Tandem ceteri in ultimis dictionibus, *& nocte*, ſubintelligunt, (clamabo, & non exaudies.) Quamvis autem clamor non rarò quidem ſolius affectus legitur, ſine voce, ut Moſis *ſ*, nihilominus, quando nihil obeſt, de vocali debemus intelligere. Atqui Chriſtus non in cœnaculo tantùm à cœna, multo concepto ſermone precatus eſt *t*, ſed etiam in horto, quod eſt *clamare per noctem*, ac demum in cruce, quæ eſt *oratio per diem*, ac in media die circa horam ſextam *u*. Tam ſonora, valida, intenta moribundi vox, bis miſſa *x*, pro miraculo fuit Centurioni *y*: non modò morientes, ſed & mortem timentes vox naturaliter deficit. Uti velint ea in re virtutis divinæ potentia; ſimul oſtendens ſecurè ſe mori mox ſuſcitandum, nec ita diu poſt ad Patris dexteram collocandum *z*: & nomen accepturum *ſuper*

[ſ Exech. 14. 15. — t Joa. 17. to. — u Mat. 15. 33. — x Mat. 27. 46. 50. — y Marc. 15. 39. — z Orig. Tract. 35. in Mat.]

omne nomen a: præterea ſponte mortem ſubire *b* (naturalis motus efficacior in fine) item clara voce profiteri ſe concordem Patri uſque ad extremum ſpiritum eſſe, cui commendaret illum *c*: poſtremò, ſe eumdem Deum eſſe, non hominem purum *d*, quam confeſſionem clamor hic, ex Centurionis elicuit *e* ore. Clamavit vel ut inſultans Morti: *Ero mors tua*; & inferno, *ero morſus tuus* f; ut parturiens filios dexteræ. Sicut Rachel ſuum Benoni *g*, qui poſtea nominatus eſt Beniamin *h*; ut leo rugiens præ fame ſalutis noſtræ. Illo clamore monumenta aperta ſunt, terra tremuit, lapides ſciſſi, velum templi diffractum *i*, Diaboli cohorruerunt: Euſeb. *k* legit cum interrogatione: *Non exaudies?* quaſi diceret, fieri ne id poteſt? non poteſt fieri: Sed de eodem clamore dixi quoque initio Pſalmi.

[a Philip. 1. — b Chryſoſt. Euthymius. Theophil. Hieron. in Matt. c. 27. Cyrill. Hieroſolymit. Cateeh. 13. — c Luc. 23. 46 — d Athanaſ. q. 76. — e Mat. 15. 39 — f Oſea 13. 14 — g Gen. 35. 18 — h Ibidem. — i Mat. 27. 51 — K 10. Demon. ſtrat. Evang. c. 8.]

Non ad inſipientiam mihi.) Tertull. *l*: *Non in vanitatem mihi*, quaſi dicat, Non fruſtra: quo pacto is fruſtra, qui minimè certus de exitu orationis aliquid petit, quod etiam ſi non conſequatur, fortaſſis ægrè fert. Petebat inter alia Chriſtus, ut dixi, non mori. B Hoc ſuo poterat jure petere, quia non erat per ſe obnoxius morti: quivis alius id petens, inſipiens eſſet, ac ſtultè ſibi perſuaderet effugi mortem poſſe clamore, aut oratione. *Silentium* Job *m* nominat mortem, quia excipi ſilentio debet, imperat ſilentium. Lege quæ de inevitabilitate mortis ex Rabbinis Galatinus *n* affert.

[l 4. conc. Marcion. c. 13. — m c. 3. 13. — n l. 6. c. 7.]

Præter allatum ſuprà ſenſum videtur dicere, quòd videatur deprecari, ac detrectare mortem, non arguere in ipſo animi impotentis & impatientis factum, atque indignationem; nec minùs mittere ex impetu doloris alienantis mentem, ſe præſenti animo eſſe, & quid, quomodo, quorſum loquatur, bene attendere. Sic exponunt Euſebius, & Theodoretus; tandemque recidit in communem aliorum ſententiam. Significat quandoque ἄνοια, *ſuperbiam*, & *impotentiam animi*, ut apud Lucam *o*, ubi de convictis à Chriſto Phariſæis dicitur quòd repleti inſipientia, ἐπλήσθησαν ἀνοίας.

[o c. 6. 11.]

Hieron. quem ſequuntur Hebraizantes, ita vertit ex Hebræo, *nec eſt ſilentium mihi*. Eodem modo V. editio ponit vocem σιωπὴ, VI. σιγὴ Euſeb. *p* teſtatur hoc ulti- C mo modo vertiſſe Symmachum. Hebraicum nomen eſt דומיה *dumijiath*. Qui exponunt: *& nocte & non ad inſipientiam mihi*, clamabo poſt mortem pro reſurrectione mea, qua in re non ero inſipiens, quia exaudies, huc trahunt Hebræam lectionem, videlicet; Quia non erit ſilentium mihi à te, non ſilebis ad iſtum clamorem nocturnum, quemadmodum ad clamorem diuturnum, ſed reſpondebis mihi; nam שות *hhanath*, quod eſt in priore membro, valet utrumque, & *exaudire*, & *reſpondere*. Alii, & meo indicio ſimpliciùs. Non tantum clamabo per diem, tuncque non exaudies me; ſed etiam nocte, nec erit ſilentium mihi, quia nullo intermiſſo tempore, noctu diuque & aſſiduè clamabo. Non credo Lxx. aliud legiſſe quam דומיה *dumijah*, ſicut ſuſpicantur nonnulli *q*. Etenim eadem Hebræa vox præter *ſilentium*, ſignificat *exciſionem*; & *ſtuporem*. Hanc notionem Lxx. reſpexerunt per σιωπὴ quaſi ſit exciſio rationis, ſtupor mentis, quo in graviſſimis periculis, maximeque in ipſo mortis diſcrimine ſolent homines affici. Tandem præpoſitio εἰς, Latinè, *ad*, poteſt eſſe loco cauſalis, *ob*, *propter*, D & *Non ad inſipientiam, mihi*, ideſt, Non clamabo, & clamantem non exaudies propter inſipientiam meam, &c. quòd ſcilicet ſim inſipiens.

[p 10. de Demonſtr. c. 8. — q Bellarm.]

Verſ. 4.) Tu autem in ſancto habitas, laus Iſrael.

Non inſipienter clamaturum ſe deinceps probat aliquot argumentis. Primum eſt in hoc verſu: *Habitas in ſancto*, h. e. in ſanctitate, ſanctè ac juſtè cuncta faciens, ſanctus totus ac pius, nulla in te ſævitia vel crudelitas: laus es populi tui, qui & laudat te toties expertus auxilium tuum, & laudatur apud alios propter te, quòd ſcilicet Deum talem habeat, adeo ſanctum, ideſt, adeo pium, miſericordem, beneficum. Præterea in cœlo habitas, quod ſanctitatis tuæ habitaculum eſt, inde, ubi tam altè ſedes, ac toti mundo præſides, opem clamanti præbere nullo negotio vales: ibi ne igitur tantum deſidebis nec mittes auxilium de ſancto tuo *r*? tardas? non te commoves ad clamorem meum *ſ*? ſi in me, ac mecum es, *cur nos hæc omnia*, (mala) *apprehenderunt?* quare non

[r Pſ. 19. 3. — ſ Genebrar. — t Jud. 6. 13.]

non liberas? Ad hæc inter homines delegiſti ſanctua-rium tibi, & tabernaculum cum arca, unde manifeſta-res potentiam tuam, & miſericordiam adverſus illos qui clamarent ad te, ac invocarent. *Non eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut Dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris* a. Omnes populi nos idcirco *gentem* vocant *magnam* b. Item *in Sancto habitas*, ideſt, in ſanctis hominibus à te ſanctificatis, in populo, quem tibi peculiariter ſanctificaſti, de quo gloriaris, & ille de te, idcirco ego, qui pro illis rogo, & pro Iſraele ſecundum ſpiritum, non dubito quin ſapienter id faciam, & quin, licet non in fuga mortis meæ, ſuppliciorumque graviſſimorum, in hac te exaudiat Poſtremò, *in ſancto habitas*, hoc eſt, in me, quem ſanctificaſti, & miſiſti in mundum c, & Sanctum ſanctorum feciſti d, qua de re maxima laudem populus Iſrael meretur, quia ſalus ex Judæis e, & ex iis eſt Chriſtus ſecundum carnem f: propterea ſapiens precatio mea pro illis, quorum ſum caput; nec à ſancto non ſancta oratio proficiſcitur: illa etiam exaudietur, qua poſco, ne Sanctum tuum (quod tanta finis pati, ut ſa-B ne mirum ſit) videat corruptionem g, nec animam ſanctam in reorum relinquas loco.

a Deut. 4. 7. b Ibid. 6. c Joa. 10. 36. d Dan. 9. 24. e Joa. 4. 22. f Rom. 9. 5. g Pſ. 15. 10.

Iſta collegi ex Patribus, è quibus Euſebius, de habitatione in ſanctis hominibus, ac ſpirituali Iſraele. Theodoretus, in Chriſto & ejus corpore: Euthymius, in perſona divina ejuſdem, quia Pater in Chriſto eſt, & Chriſtus in Patre h: & idcirco ſicut Pater, ita Chriſtus hominum ſe ſignificet ſalutem velle, nec poſſe diſſidere voluntatem ſuam, quam orando exprimat à Patris voluntate. At Juſtinus i vult Chriſtum Patri loquentem appellare ſeipſum nomine *Iſraelis*, & de Patre affirmare, qui *habitat in Sancto*, ideſt, in cœlo, quòd ſit latus ſua, & omnia in Patrem referendo, ut ſolet, aſſerere quòd Pater ſit quidpiam in eo eximium ac laude ſingulari dignum operaturus, nempe ut tertio die ipſum reſuſcitet.

h Joa. 14. 10. i In Trypho.

Tu autem in Sancto habitas laus Iſrael.) Hieron. *Et tu habitator ſancte laus Iſrael*: vel apud Trevetum, qui ſequitur Hieron. verſionem, *& tu Domine ſancte, habitator laudis Iſrael*. Symmachus: Ἐν ἁγίοις. *In ſanctis*, & pro ἔπαινος idem ceterique ponunt ὕμνος, quòd propriè valet vox Hebræa, quæ hic habetur numero plurali C תהלות theilloth. Hebræa verò omnia iſta ואתה קדוש יושב תהלות ישראל veattah kadoſch ioſcheu thehilot Iſrael; poſſunt reddi hoc modo, *Et tu ſanctus*, aut, *Tu ſancte, permanens*, vel *inhabitans, laudes Iſraelis*. Sive *tu*, *qui ſanctus es, inhabitas laudes Iſraelis*: præterea, *ſanctus habitator*, aut *ſeſſor laudum Iſraelis*. It. ò *Sancte, permanens laudes Iſraelis*. Rurſus, *habitans in laudibus Iſraelis*. Chald. *Tu verò Sanctus, qui ſtabilis orbem propter laudes Iſraelis*. Potuerunt legiſſe Lxx. non קדוש *kadoſch*. *Sanctum* vel *Sanctus*, ſed תהלה *kodeſch*, *ſanctitas*, ut *in Sancto, ac ſanctitate habitare*, ſit eſſe habitatorem ſanctitatis in re ſancta tamquam in loco. Demptis quoque punctis, poteſt eſſe ſingulari numero קדש *thebillath* in regimine. Si Deus, cum epitheto, nominatur *Sanctus & habitator laudum Iſraelis*, ſenſus eſt, Deum qui eſt Sanctus, dare continuè iſti populo materiam, ut eum laudet beneficiis afficiendo, vel, quòd habitet in loco, in quo Iſrael ipſum celebret, & de quo loco Iſrael glorietur. Vel, ſi reddas, *ò Sancte habitator, & permanens, laudes Iſraelis*, quòd qui Sanctus D eſt, & idem ſemper manens ac perſeverans, auctor ſit, ut multi laudent Iſraelem, vel ſi *habitator laudum Iſrael*, quòd ab Iſraele ſemper laudetur.

Paullò poſt dicit vates k, *Apud te laus mea*, & in Pſ. CXVII. l. *Fortitudo mea, & laus mea Dominus*: quæ repetit Iſaias m, eodemque modo loquitur Jeremias n, & Moſes in Cantico o: & idem Moſes populo dicit de Deo p: *Ipſe eſt laus tua*.

k verſ. 26. l v. 54. m c. 12. 2. n c. 17. 17. o Exod. 15. 2. p Deut. 10. 21.

Laus pro merito ac virtute, cujus laus præmium.

Sumitur *laus* aliquando pro merito ac virtute, cujus laus præmium, proque facinoribus egregiis, pro fortitudine, præſidioque. Sic Pſalmo vidimus octavo q, Chaldæum vertiſſe, *Fundaſti fortitudinem*, pro eo quod legimus: *perfeciſti laudem*, ideſt, robur, ac potentiam orbi oſtendiſti. *Laudari* quoque *in Domino* r eſt in eo confirmari, ac ingentes Spiritus ſumere: Deum non tacere laudem noſtram, ſive Deum laudis noſtræ non tacere, non negare ſubſidium ſuum: dare gloriam laudi Dei ſ, celebrare res præclarè geſtas. Deum infrænare os noſtrum laude ſua t: continere potentia ſua ne peccet. De his, & profanis etiam ejuſmodi teſtimoniis Roa noſter u.

q v. 3. *Phraſis Scripturæ.* r Pſ. 33. 3. Pſ. 43. 9. ſ Pſ. 65. 2. t Iſa. 48. 9. u l. Singularium c. 12.

Verſ. 5.) In te ſperaverunt patres noſtri: ſperaverunt, & liberaſti eos.

Verſ. 6.) Ad te clamaverunt, & ſalvi facti ſunt; in te ſperaverunt, & non ſunt confuſi.

ARgumentum ſecundum, quo probat ſe non inſipienter oraviſſe, & exaudiendum etiam eſſe, quia Deus invocantes ſe benignè ſolet audire. Ex tali ergo comparatione ſimul ſpem confirmat, ſimul querimoniam, & comparationem auget, quaſi plùs alii valuerint orando impetrare, quam ipſe, & colligere adverſarii poſſint iniquam ipſius eſſe cauſſam, quòd ei Deus præter morem omnium juſtorum invocantium eum, non ſuccurrat. Magna vis hujuſmodi exemplorum, quæ in præclara illa ad ſuos hortatione protulit Mathathias parens Machabæorum, x ita poſt inductionem concludens y: *Et ita cogitate per generationem, & generationem, quia omnes qui ſperant in eum, non infirmantur*. Similis oratio Machabæi item ad ſuos z. Eadem ſententia in libro Eccleſiaſtici a, & alibi plenæque ſunt hiſtoriæ ſacræ, in Noe cum familia liberato de diluvio b; in Abraham, de Ur Chaldæorum c; in Iſaac, de gladio Patris d; in Jacob de manu fratris e; in Joſeph, de carcere f; in populo, de Ægypto g; in Davide, de Golia h, & Saule; & Jona, de ventre ceti i; in pueris, de fornace k; in Daniele, de leonibus l; in Jeremia m, de lacu n; in Tobia, de Cacodæmone; in Ezechia o de morte; in Suſanna, de ſupplicio p; rurſus in Ezechia, de Sennacherib q; in populo per tot Judices, reges duces.

Exempla Juſtorum qui ſperarunt in Domino, & ejus opem ſenſerunt. x 1. Machab. 2. c. 2. & ſeq. y v. 61. z 2. Mach. 5. 55. a c. 2. 1. b Gen. 7. & ſeq. c Gen. 11. 28. d Infra 22. 1. 27. et ſeq. e Infra 33. f Infr. 40. 14. g Exod. 14. 31. h 1. Reg. 17. 49. & ſeq. l Infra 6. & 14. m Jerem. 38. 10. 13. n Tob. 6. 28. & ſeq. o Iſa. 38. 5. & ſeq. p Dan. 13. 50 & ſeq. q 4. Reg. 20. 35. Iſa. 37. 36.

Porrò Juſtinus r obſervat, Chriſtum nominando tres noſtros, agnoſcere ſe ex iis deſcendere, quatenus revera Virginis matris ſuæ patres erant; nec enim videlicet, per viam ſeminalem, deſcendit ab illis. Salvatio autem de qua loquitur non eſt neceſſariò intelligenda alia, quam ab iis periculis, in quibus opem divinam implorabant: neque enim quotquot iſtam, conſecuti etiam ſunt ſalutem æternam. Non lego in Novo Teſtamento appellantem Chriſtum diſertè *patres ſuos*, ſignificando eoſdem eſſe aliorum, & ſuum: ſed aut *patres* abſolutè ſ vel *patres veſtros* t, ſolùm poſt reſurrectionem dixit u: *Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum*, loquens de Deo, aliter innuens ſuum, aliter eſſe noſtrum. Homines ita diſertè non vocavit *Patres noſtros*, & communiter, etſi ſecundum verum ſenſum quem dixi, id ſatis innuerit, dicens ſalutem ex Judæis eſſe x, & Paulus y, ex patribus Judæis eſſe Chriſtum, ſed Chriſtus quum fecit argumentum reſpondentibus Chriſtum eſſe filium David, quia hic vocat eum *Dominum* z, voluit opinionem removere, quod cæterorum hominum more propagaretur ex hominibus, & eorum diceretur *filius*.

r in Trypho. ſ Joa. 7. 22. t c. 6. 49. c. 8. 56. u c. 20. 17. x Joa. 4. 22. y Rom. 9. 5. z Mat. 22. 44. & ſeq. & Pſ. 109. 1.

In te ſperaverunt.) Non ſatis aptè quidam a de ſpe interpretantur omnium patrum veteris Teſtamenti in Chriſtum: Chriſtus enim ipſe loquens inducitur: nec refert quòd Chaldæus habeat במימרך *bememerach*, *in verbo tuo*: eſt namque ordinaria illius phraſis pro Deo, etiam ubi de Chriſto ſententia minimè ſumi poteſt.

a Angelus Pas, l. 7. in Symbol. c. 14.

Non ſunt confuſi. Immo multum honorati, inquit Trevetus, & ante illum Caſſiodorus; minus namque dicitur ut plures intelligatur; de qua figura meminimus aliquoties, *Non confundi*, eſt impetrare quod petieris. Quare qui petunt, ſolent id adjungere, *ne confundantur* b, dolere ſe confuſos, ſi non impetrent c; gratulari ſe non confuſos, poſtquam impetraverint d: *ſpes* firma *non confundit* e. Nec ullus ſperans in Domino confunditur f. Inde naſcitur confuſio, ſi quis non impetret, præſertim ſi potuit concedere is, à quo petebat, quòd in diſcrimen adduci cognoſcit, vel judicium, vel benevolentiam, quaſi qui denegat aut nolit annuere, quia minùs amat, ait quia indignum poſtulantem cenſet, aut rem, quæ poſtulatus, minùs æquam. Diogenes obambulabans in Ceramico petebat à ſtatuis: dicens ſe in hoc exerceri, ut aſſueſceret fruſtrari poſtulatis g: ſummè impudens, pudorem verebatur in rebus negatis. Catulum cenſorem puduit a, quòd Cato Quæſtor mul-A ctam alteri impoſitam remittere noluerit, ſed inde diſcedere monuerit, niſi mallet à miniſtris abſtrahi.

Non confundi pro impetrare quod petieris. b 3. Reg. 2. 16. 20. Pſ. 118. 116. Pſ. 73. 21. c 1. Reg. 20. 34. d Iſa. 50. 7. e Rom. 5. 5. f Pſ. 24. 3. Pſ. 30. 2. Eccl. 2. 11. *Diogenes cur à ſtatuis petere ſolitus.* g Plutar. de vitioſa ver. *Catuli Cenſoris à Catone repul.* a idem ibid.

Verſ. 7.) Ego autem ſum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis.

Verſ. 8) Omnes videntes me, deriſerunt me: locuti ſunt labiis, & moverunt caput.

Verſ. 9.) Speravit in Domino, eripiat eum: ſalvum faciat eum, quoniam vult eum.

RAtio tertia petita ex ſumma calamitate crucifixi Chriſti, quem viliſſimè tractaverunt infra Barabbam a, & latrones, tamquam *noviſſimum virorum* b, proterendum, penitus corrumpendum, execrandum; de quo erubeſcant ſuimet propinqui, & amici eum negantes, ut fecit Petrus c, & ipſamat plebis fex abjiciat, impiiſque poſtponat: omnia hominum genera nobilium, ignobilium, ſacerdotum, laicorum, Hebræorum, Gentilium, riſu & ſannis excipiant, atque blaſphement, B ipſo etiam corporis ludicro geſtu ludibrio habeant: exprobrent fruſtra conceptam in Deum ſpem. Nihil potuit prædici apertiùs tum in rebus, tum in verbis, quæ ab Euangeliſtis diſtinctè eo modo, quo hic ſunt, commemorantur. Videmus hic potiùs, inquit Caſſiodorus, recenſeri, quàm Pſalmum: quando hæc tanta veritate completa ſunt, ut non futura, ſed tranſacta eſſe videantur, ne quid excuſabile perfidis, aut fidelibus rereliqueretur ambiguum.

a Mat. 27. Mar. 15. Luc. 23. b Iſa. 53. 3. c Mat. 26. 62. & ſeq. & cæteri Euangeliſtæ.

Ego autem ſum vermis, & non homo.]Præcipua hujus orationis ſententia vilitatem denotat, ad quam hominum parvo judicio, & improbitate ſit redactus: nec aliæ tamen rationes quod Theodoretus facit, negandę. Euthymius præter iſtam, enumerat fere omnes, quarum apud alios Patres fit mentio, quod Chriſtus abſque virili, ſive maſculo ſemine opera Spiritus S. conceptus ſit, velut demiſſo imbre: quòd ſe ſicut eſcam in hamo ad capiendum Diabolum præbuerit; quòd etſi ſecundùm ſpeciem humilis eſſet, & exilis, dura illa Dęmonum quaſi robora corroſerit, atque diſperdiderit. Quò re-C ferri, poteſt Iſaiæ d, locus, & Hiſtoriæ Regum e, nam Iſaias ait: *Noli timere vermis Jacob, qui mortui eſtis ex Iſrael*. Subdit verò ampliſſimæ poteſtatis promiſſionem. In hiſtoria Regum Chriſti typus David ſimilis dicitur teneriſſimo ligni vermiculo: quia quum eſſet domi quietus, affabilis, humilis, in bello hoſtibus terribilem atque fortiſſimum ſe exhibeat. Corroſit hic vermiculus noſter ſuis per totam vitam laboribus difficulates noſtrorum, levioreſque reddit.

d c. 41. 14. e 2. Reg. 23. 8.

Ad vilitatem pertinet mortis corruptio, ut Euſebius notat f, poſt quam naturaliter exiſtunt vermes: & in Chriſti corpore extitiſſent, niſi brevi reſurrexiſſet. Eodem ſpectat debilitas, quam expreſſit Paraphraſtes: *ego ſum vermis debilis, & non* גבר *ghevar, fortis*: præterea quòd eum omnes horrent, & abſque ulla commiſeratione abjiciunt, conculcant, interficiunt. Eadem phraſis abjectiſſimam hominis exprimendam conditionem extat alibi g. Generatur namque vermis ex cœno, fimo, ſtercore, ut Ariſtoteles h, ac Lucretius i docent, *Quippe videre licet* (ait poſterior) *vivos exiſtere vermes*, D

— *Stercore de tetro*,

f 10. de Demonſt. c. 8. g Job 25. 6. Iſa. 41. 14. 1. Mac. 2. 62. h 5. Hiſt. anim. c. 19. i l. 2.

De conceptionis modo Auguſtin. k egregiè docet, quamvis ſimilitudo vermis ad commendandam humilitatem, & contemptus in oculis perſequentium ſimpliciter valeat. (quo pacto David, *canem* ſe *mortuum*, & *pulicem* nominabat apud Saulem l) non eſſe contemnendam altitudinem ſecreti, profunditatemque myſterii in his verbis, quæ tanto Salvatori in prædicatione prophetiæ coaptantur: & à prioribus dictum eſſe hunc elegantiſſimum ſenſum.

k Ep. 120. c. 8. l 1. Reg. 24. 15.

Iſtum ſenſum ab Euſebio traditum & Origene, Barbarus meminit in Catena. Extat etiam apud eumdem Origenem in Lucam m, Ambroſium n, (qui addit de manna vermiculos procreatos o, ideſt, de Maria Chriſtum) Auguſtinum p, Maximum q, Bernardum r, Hieronymum ſ, Rupertum t. Gaudentium Brixienſem u. Comparant quoque Hieronymus x, ac Auguſtinus y, cum verme, quem paravit Deus aſcenſione diluculi, quia Pſalmi titulus eſt, *pro aſſumptione*, vel A *ſuſceptione matutina*. Adhuc Hieronymus refert ſecundùm editionem LXX. in Habacuc z: *Lapis de pariete clamabit & ſcarabaus* (σκώληξ *de ligno loquetur ea*, vulgo, *lignum quod inter juncturas ædificiorum eſt*, *reſpondebit*, vermem eſſe Chriſtum in cruce loquentem. Petrus Damianus a, allato eodem ſenſu, de *verme Jonæ*, ait præterea convenire Chriſto ſimilitudinem vermis, ex quo poſtea phœnix exiſtit, cujus phœnicis de eodem Chriſto myſticè proprietates declarat. Convenit præterea Chriſto vermiculi proprietas ejus quo pretioſæ veſtes rubeſiunt, & alterius, qui ſericas ſuppeditat. Lege hoc loco Hugonem Cardinalem de octo myſticis qualitatibus vermis, quæ facilè ad dictas revocantur. Origenes addit, Chriſtum Sapienti vermem rectum, ſive ſe erigentem eſſe, inſipienti obliquum inveniri: peccatorum conſcientias rodere, & arguere, intra juſtos tamquam intra ligna paradiſi, de quibus Ezechiel b, naſci, velut juſtitiam, & ſapientiam ipſorum.

m Hom. 14. n Hic, & Ser. 3. o Exo. 16. 20. p Ep. 49 q. 6. & 120. c. 8. & hic. Ser. 18. de Temp. c. 2. q Ser. in Dom. palmar. r Ser. de Paſſ. ſ Hic & in Jonæ c. ult. t 3. in Exo. c. 18. u Tract. ult. x Ex. 49. q. 6. y Jon. ult. 7. z c. 3. 11. a l. 2. Ep. 18. *Vermium genera. Myſticæ octo vermis qualitates.* b c. 31.

Verumtamen, ut prædixi, abjectionis, & contemptus hic habetur ratio, quod etiam ſæpè Tertull. c admonet, & Dionyſius d. Fortaſſe verò ſignificare præterea Chriſtus voluit ſe iniquiſſimum habitum, & veluti damnum, ac tineam Reipublicæ. Arbitrantur nonnulli hoc loco innui Chriſti formam non fuiſſe pulchram. At quidquid ſit de ea quæſtione, nullo autem pacto dubito ſpecioſum etiam corpore fuiſſe, ut Pſalmo quadrageſimo quarto e demonſtrabitur: ad paſſionem ſpectant quæ hic dicuntur. Refert Birgitta f, ſibi revelatum à Chriſto ipſo, ſe à Judæis vermem reputatum, qui quaſi mortuus in hyeme jacet, in quem tranſeuntes expuunt, & calcant: à Chriſtianis etiam, qui quæ pro illis fecit, ac pertulit, nihili faciunt, pluſque hominem verentur, quam ipſum.

c Con. Judæos c. 14. de carn. Chriſti c. 15. 3. con Mar. c. 7. & 17. l. 4. c. 2. d Cœle. Hier. c. 2. e v. 3. *Birgitta à Chriſto revelata.* f 4. Revel. c. 99. & lib. 2. c. 26.

Et non homo.] Dixi Cald. eſſe גבר *gheuar* nomen viri, quem etiam Hebræa eadem vox גבר *gheuer*, & quæ hoc loco eſt איש *iſch*, ſolet ſignificare, nempe *ſtrenuum*, ac fortem; ſed tantam abjectionem non eſſe præſtantem, non adeo exprimit, ſicut nec hominis quidem loco habere. Auguſt. g accuratè ſanè docet, vo-C care ſe Chriſtum *vermem*, i. e. filium hominis, ea dicendi formula qua Job h, *filium hominis* appellavit vermem illum: qui eſt ab Adam tamquam ex putredine, negare ſe hominem, qui ab eodem Job dicitur putredo, & Adamum denotat, qui primus putredinem contraxit, h. e. moriendi neceſſitatem i: quoniam in Chriſto omnes vivificantur, in Adam omnes moriuntur k.

Auguſtini acuta doctrina. g Ep. 120. c. 8. h c. 25. 6. i Gen. 3. 19. k Rom 5. 12. 1. Cor. 15. 22.

Thomas, & alii dicunt indicare ſe non hominem purum, ſed ſimul Deum. Myſtica ſunt hæc, & pia. Magnum hinc ad modeſtiam incitamentum, quia infinita pro nobis dignatio Filii Dei. Lege Auguſt. l, Ambroſium m, Chryſoſtomum n, qui de ipſomet David in mediis caſtris.

l Tract. in Joa. m In Pſ. 118. Ser. 20. n Hom. 58. ad popul.

Opprobrium hominum.]Tertull. o legit, *ignominiam*: Cyprianus p, *maledictum*, & uterque numero ſingulari, *hominem* qui eſt Hebraicè, אדם *Adam*. Chald. *portans vituperia filiorum hominis*, ubi eſt נשא *naſcha*, vox ſignificans vilem conditionem hominis, ſicut, & Adam; & tamen volunt his verbis ſignificari nobiliores ac præſtantiores, quemadmodum per ſequentia, igno-D biliores & contemptiores. Monet hoc nos exemplo Auguſtinus q, ne hoc opprobrium metuamus, Iſaiam ſecuti admonentem r: *Nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne metuatis*; *Propter te*, inquit Chriſtus, *ſuſtinui opprobrium* ſ: & nos improperium Chriſti portare oportet t: Lege Macarium Ægyptium u, qui tamen hæc, ut à Davide dicta, de ſe ipſo accipit.

o cont. Judæ. c. 14. 3. cont. Marc. c. 7. & 17. p 2. con. Jud. c. 13. q Ep. 49. q. 6. r c. 51. 7. ſ Pſ. 68. 8. t Heb. 13. 13. u Hom. 26. ſub finem.

Abjectio plebis.] Hieronym. *Deſpectio*, Habraicum participium paſſivum בזוי *bezui*, *abjectus*, deſpectus, contemptus. Tertull. x: *Nullificamen populi*, quamvis interdum legat y, *abjectionem*: illud, *nullificamen*, exprimit Græcam lectionem, ἐξουδένημα. Junguntur hæc duo ſæpè opprobrium & contemptus, aut deſpectio z, & oppobrium fieri dicitur ab abundantibus, ideſt, divitibus; deſpectio, à ſuperbis a. *Vir dolorum* Chriſtus b, & in ipſo faſtigio tormentorum plura adhuc ſitiens c: tamen neſcio quo modo ſaturabatur opprobriis d, ſive his tamquam ſuaviſſimis aviđiſſimè ſe oblectans, ne veluti ingurgitans: ſive quod peccatum id maxi-

x ſupra cont. Marcio. y con. Judæos c. 14. z Pſ. 118. 22. Pſ. 122. 4. a ib. Pſ. 122. b Iſa. 53. 3. c Joa. 19. 28. d Jerem. 3. 30.

maximè adverſetur Spiritui S. & remedio ſalutis con-A
ſequendæ, ad ea quodammodo ſtomachans, nauſeans,
faſtidiens, & conquerens, quòd opprobria exprobran-
a Pſ. 68. 10. tium Deo caderent ſuper ipſum *a*, ideſt, exprobrarent
Deo, dum exprobrarent ipſi. Campenſ. reddit pro his
duobus, *ſterquilinium*, & *fæcem*. Euſebius notat no-
men Chriſtianum, Judeis, *ſcandalum*; Gentilibus,
b 1. Cor. 1. 23. eſſe *ſtultitiam* b.

Omnes videntes me.] Ideſt plurimi, & quotquot ex
perſecutoribus poterant.

Deriſerunt me.] Hieron. *ſubſannant*: quo pacto
redditum eſt Latinè in Pſalmo ſecundo *c*, ab editione
c v. 4. vulgata, Græcum ἐμυκτήριζον, & Hebræum לעג *lab-*
bag: quæ hoc quoque loco habentur. Lege de ſannis
quæ ibi dixi Auguſt. *d* legit: *Omnes qui conſpuebant*
d Ep. 129. c. 9. *me, ſubſannabant me*. Tertul. *e*, *Naſo irridebant*.

e 4. con. Marc. c. 42. *Locuti ſunt labiis.*] Hieron. *Demittunt labium*. U-
num hoc ſannæ genus, labia diſtorquendo, balbutiem
ac bleſitatem fingendo, ut præcedens naſo fiebant.
Quamvis non conſiſtat neceſſariò, in prolatione ſermo-
nis, quæ tamen ab interprete ponitur. Relaxationem,
apertionem, diductionem, diſtorſionem labiorum im-
portat Hebræum verbum יפטרו *japhtiru*: vel ſuppleri
poteſt nomen ſignificans *dictionem*, ut מלה *millach*; ut ſit
diducere & aperire ſermonem in labio בשפה *beſchaphah*,
in labio, i. e. labio. Effuſa quædam loquendi ac male-
dicendi licentia denotatur, quaſi linguæ apertis clau-
ſtris repagulisque, nimirum labiis: Chaldaicè, *Gar-*
riunt malum, vel *proſcindunt labiis ſuis*.

Moverunt caput. Hoc, ſicut alia priora, re ipſa fa-
ctum narratur. Prætereuntes enim blaſphemabant cru-
f Mat. 27. 39. 40. cifixum, moventes capita ſua, & dicentes *f*: *Vah qui de-*
Mar. 15. 29. *ſtruis templum Dei & in triduo illud re ædificas* g. Im-
g Joa. 2. 19. pletum item notat Cyrillus Jeroſolymitanus *h*, quando
h Catech. 13. Judæi Chriſtum illudentes movebant capita ſua *i*. Ad-
i ſupra. dit Juſtinus *k*, quòd τὰ χείλη διέστρεφον, καὶ τοῖς μυξωτῆρσι
k in Tryph. ἐν ἀλλήλοις διακρινόντες ἔλεγον εἰρωνευόμενοι, *labia diſtorque-*
bant, & narium inflexionibus inter ſe certantes loque-
l 4. cont. Marc. c. 42. *bantur irridentes*. Tertullianus *l* citans hunc Pſal-
mum, uſurpat, capita. *Motio* capitum videri poteſt
ironica, ad irridendum: in morbem blandientis, & con C
m Job. c. ult. 11. ſolantis, ſicut de amicis *m* Job ſcribitur, quòd move-
runt, ſed ſeriò, ſuper eum caput, & conſolati ſunt eum,
ſimul repetentes memoria præteritas ejus calamitates;
& hinc pro nova illius felicitate gaudentes, hinc repræ-
ſentatione priorum calamitatum dolentes, ſeque ad-
verſus ideo juſtum tam malè geſſiſſe pœnitentes, &
pro felicitatis recuperatæ conſervatione atque incre-
mento etiam cum lacrymis & motione illa capitis pre-
cantes. Commiſerationis cum admiratione alium exem-
n c. 16. 5. plum eſt eodem libro *n*: *Conſolarer & ego vos ſermoni-*
bus, & moverem caput meum ſuper vos. De ficta con-
o c. 12. 18. 19. ſolatione Auctor Eccleſiaſtici *o*: *In oculis ſuis lacryma-*
tur inimicus, & quaſi adjuvans ſuffodiet plantas ſuas,
caput ſuum movebit, & plaudet manu. De irriſione
p 4. Reg. 19. 21. Iſa. 37. 22. Jerem. 18. 16. Thren. 2. 15. Eccl. 13. 8. quoque ſuppetunt non pauca teſtimonia *p*. Et ſimile
huic noſtro de Chriſto in alio Pſalmo *q*: *Et ego factus*
ſum opprobrium in illis, viderunt me, & moverunt ca-
pita ſua. Putant Hebræi quum eſt verbum נוד *nud*, ſi-
q Pſ. 43. 15. gnificari *commotionem ad miſericordiam*, ſcilicet com-
r Pſ. 108. 25. miſerationem, quando נוע *nuahh*, *illudere*, & ſubſan- D
nare, adjuncto nomine capitis. Poſterius verſus in hi-
phil habetur hoc loco, tamen alibi reperio prius ver-
bum pro *irridere*, & pro *irriſione* nomen מנוד *manod* r.
ſ Pſ. 43. 15. *Movere caput ſuper aliquem* ſ, denotat magis propriè de
ſ Job. 16. 5. malo iſtius dolere: *poſt aliquem* t, geſtu illo capitis de-
t Iſa. 37. 22. ridere. Blaſphemos iſtos deriſores præfiguravit *u* Cain
u Gen. 4. 12. vagus & profugus נע ונד *nahh vanad*, quæ alii inter-
pretantur de vagante, & lamentante. Ambroſius *x*
x in Pſ. 43. & 61. & in 118. Serm. 5. myſtico ſenſu docet, quid motio illa capitum in Ju-
dæis ſibi voluerit, nempe legem mortuam eſſe, vel re-
Myſticus ſenſus. jectam ab iis, caput, Chriſtum.

Speravit in Domino, eripiat eum, &c.] Eadem penè
iiſdem verbis dixiſſe, principes Sacerdotum, illudentes
Chriſtum cum ſcribis, & ſenioribus, teſtis Matthæus
y c. 27. 41. 42. 43. *y*, & Marcus *z*, & Lucas *a*. In libro item Sapientiæ *b*
z c. 15. 31. 32. habetur eadem ſententia, quam ibi expoſuimus.
a c. 23. 35. *Speravit in Domino.*] Hieron. *Confugit ad Dominum*
b c. 2. 18. Alii ex Hebræo גול אל יהוה *Gol El Iehovah*, *devolvit*,
nempe res ſuas, *ad Dominum*, & tamquam onus in
eum deponit, atque transfert à ſe in alterum, curam

c Pſ. 54. 23. A ei permittendo, ac ſpem in eo locando. Tale illud *c*:
jacta ſuper Dominum curam tuam, ſive onus, ut alias
d in 2. Pet. 5. 7. expoſui *d*, item *e*. *Revela Domino vitam tuam, & ſpe-*
e Pſ. 36. 5. *ra in eo, & ipſe faciet*. In hoc ſecundo loco eſt idem ver-
f c. 16. 3. bum גול *gol*, ſicut & ibi in Proverbiis *f*: *Revela Domi-*
no opera tua. Sed poteſt eſſe participium *devolvens*,
vel *thoar* loco *benoni*, *revolutor*, ſupple (qui eſt) aut
etiā imperativus, ac mimeſis eorum, qui ridentes di-
cunt; Revolve ad Dominum, ſicut videlicet facere
te profeſſus es, ſive ſpera, &c. quaſi dicerent, hoc rectè
illi dicimus quia ſperavit, vel ſperare ſe dixit, jactavit-
que. Approbat hoc Genebrardus poſt Pagninum in
Theſauro.

Salvum faciat eum, quoniam vult eum.] Apud Mat-
g c. 27. 43. thæum g: *Liberet nunc eum, ſi vult*, εἰ θέλει αὐτόν Utro-
Phraſis Scripturæ. bique *velle eum*, eſt amare, bene velle, complacere in
eo. In Propheta ſubintelligitur, ut ipſe dicit: & eſt
ſenſus; ſalvum faciat eum, quoniam vult eum, ut i-
pſe quidem dicit, ac præſumit. Poteſt etiam particu-
la (כי *chi*:) verti per (εἰ) &, *ſi*, quomodo citatur
B in Euangelio Matthæi, quemadmodum & ὅτι.

Ceterum Chaldæus Paraphraſtes verſum iſtum ex
perſona loquentem: laudes dixi apud Deum, & eripuit
me, eruit me, quoniam complacuit ſibi in me. Tunc
ſignificaret ſe, tametſi rideretur, ac ſubſannaretur ab
adverſariis, tamen exauditum fuiſſe.

Verſ. 10.) Quoniam tu es, qui extraxiſti me de ventre
ſpes mea ab uberibus matris meæ.
Verſ. 11.) In te projectus ſum ex utero: de ventre ma-
tris meæ Deus meus es tu.

ULtima ratio, qua tuetur Chriſtus orationem à ſe
ſapienter factam, & ſe exaudiendum, quoniam
planè innocens ſi jam inde à puncto conceptionis, & in-
tra matris ventrem: & quantumvis rideant ſpem ejus
adverſarii ipſius, ac vanum dictitent favorem Dei er-
ga illum: tamen ex quo Deus eum de ventre matris
C eduxerit; numquam ceſſaverit ſperare: ſeque totum
Deo committere, ac viciſſim ejus continuam curam
experiri, & pro Deo ſuo agnoſcere, atque colere. O-
mnes Patres ex his verbis colligunt Conceptionem ac
Nativitatem Chriſti divinitus factas, perpetuumque
cum innocentia & gratiæ plenitudine liberi arbitrii
uſum. Hæc in ſingularum partium declaratione me-
liùs intelligentur.

Patrum ex his verbis collecta doctrina.

Quoniam.] Gloſſa cauſaliter ſumit, quaſi propterea
tam effrenes in maledicendo Judæi eſſent, quia ut ho-
minem ſpectabant, ut Deum non conſiderabant, immo
non credebant. Melior cauſſæ explicatio, ut reſpon-
deat irriſioni, *quoniam vult eum*: quaſi falſum id eſſet:
immò verum, quoniam in ipſo ortu meo functus es ob-
ſtetricis officio. Particula tamen iſta, ut alias vidimus,
vim quandoque conjunctionis habet, interdum aſſer-
vationis: nonnumquam ornatus tantùm gratia ponitur.
Ætiologia non admodum convenit propoſito.

Tu es, qui extraxiſti me de ventre.) Hieron. *Tu au-*
tem propugnator meus ex utero: Alii, *eductor meus ex*
D *utero*, vel, *extrahens me*, &c. Campenſ. *Tu verò excepi-*
ſti me ab utero prodeuntem, vel, *te procurante prodii ex*
h De carne Chriſti, c. 20. *utero*: Tertull. *h*: *Tu es, qui avulſiſti me ex utero matris*
meæ. Cyrillus *i* Jeroſolym. exponit de conceptione &
i Catech. 12. nativitate Chriſti: quoniam ſine viro de virginis utero
in carne extractus eſt.

Euſebii obſervatio. Egregiè Euſebius *k* latentem evolvit rationem, qua
k 10. de Demonſtr. c. 8. ſignificet Chriſtus, ſe, ſicut obumbrante Spiritu ſancto
l Luc. 1. 35. Matt. 1. 20. conceptus *l* ſit, & obſtetricis fungente officio eductus
de utero, ita confidere, quòd de mortis quaſi ventre
ad vitam videlicet novam ſit eum extracturus. Quos
mater dolores in partu non ſenſerat, Chriſtus in ſua
ſenſit morte. Mulier enim quum parit, triſtitiam ha-
m Joa. 16. 21. bet *m*.

Auguſtini obſervatio. Obſervat in hac extractione Auguſt. *n* partum Vir-
n Ep. 120. c. 12. ginis ſervata ejus integritate mirabili: ut quod ibi mi-
rabiliter factum eſt, quum Deus feciſſe dicitur, nemini
incredibile videatur. Singularis quædam providentia
Dei eſt erga infirmiores ætates infantiæ, ſeniique: & ſe
ille portare dicit in utero, geſtare in vulva *uſque ad ſe-*
o Iſa. 46. 3. 4. *nectam, & uſque ad canos* o, non projiceas in tempore
ſenectutis, neque quum defecerit virtus, derelinquens A
a Pſ. 70. 9. *a*, Verùm; ut rectè Auguſt. interpretatur, eximium
quid, propriumque Chriſto denotatur. Quod extrahi-
tur, potenter eruitur; ideoque Chriſtus à matris diſce-
ribus non manu hominis, ſed obſtetricante Dei virtute
b ſupra. avulſus eſt. Obſtetricis exemplo Euſeb. *b*, in hujus ex-
poſitione loci utitur, ut dicit, cujus vicem ſuppleverit
Spiritus ſanctus. Tertull. legens, *avulſiſti*, ut monui,
Cautio adhibenda in Tertulliani loco. Chriſtum colligit, ſecundùm carnem, uteri materni
realiter viſceribus cohæſiſſe, ac idcirco ex matre verè
conceptum eſſe. Cave autem, quum videtur auctor eo-
c c. 20. & 23. & l. 3. cont. Marcio. c. 11. l. 4. c. 21. l. 5. c. 19. dem libro de carne *c* Chriſti dicere Mariam communi
lege patefacti corporis filium peperiſſe. Id præterea vi-
deri poteſt traditum ab Origene *d* & Iſidoro Peluſiota
e, Epiphanio *f*, & in Homiliis de Purificatione à Chry-
Patrum ſententia de vulva virginis M. ſoſtomo, Niſſeno, Amphilochio, & ab Ambroſio *g*, at-
que Theophylacto *h*, qui docent Chriſtum aperuiſſe
vulvam, quam in aliis fœminis vir primus aperit; ſed
d Hom. 14. in Lucam. poſtea iterum clauſam reliquiſſe. Poſſent exponi de pa-
tefactione, quæ clauſtra virginitatis non violaverit,
e l. 1. ep. 23. quodque ita prodierit, ac ſi revera aperuiſſet; & quòd B
f Hæreſ. 78. per ipſum virgo fœcunda fuerit: quum è contrario,
g in c. 2. Luc. phraſi Scripturæ *ſterilis* dicatur *clauſam vulvam habens*.
h ibid. Explicari poteſt exemplo ſepulchri, quod Chriſtus et-
iam dicitur aperuiſſe, & clauſum reliquiſſe, quia ita
illo clauſo uſus & egreſſus eſt, ac ſi apertum fuiſſet, ut
Amphilochius docet.

i Epiſt. 81. Ambroſius *i* ſic ait exiſſe Chriſtum de Virginis utero,
k 2. con. Pel. ſicut fluxerunt aquæ de Petra. Hieronym. *k* Chriſtum
ſcribit ſolum clauſas portas vulvæ virginalis aperuiſſe,
quæ tamen clauſæ jugiter permanſerint. Affert exem-
plum portæ orientalis clauſæ, per quam ſolus Pontifex
ingreditur, & egreditur, & nihilominus ſemper clauſa
l Ezech. 44. 1. & ſeqq. eſt *l*. Citat Janſenius *m* quemdam ſine nomine Græcum,
m Conc. c. 10. qui doceat quòd Chriſtus nondum apertam ſupernatu-
raliter aperuit, & clauſam naturaliter ſervavit. Tertull.
Marcion. ea loquendi formula premere Marcionem voluit, qui
Chriſti ex Virgine partum negabat verum, ſed phanta-
n De carne Chriſti, c. 20. ſticum. Alioquin perſpicuè agnoſcit *n*, novitatem in
o con. Jud. c. 9. Chriſto naſcendi ex Virgine: & quamvis *o* natura non C
patiatur, credendum hac in re Prophetæ, nimirum I-
ſaiæ, de quo paullo poſt, qui hoc tamquam ſignum fo-
re dixit: *ſignum autem*, inquit, *niſi novitas aliqua mon-*
ſtruoſa non eſſet.

Nicephorus hoc loco, & Euthymius, diſertè tradunt,
divina vi fœtum extractum, virgineis clauſtris nulla-
tenus apertis. Citati alii Patres, nec non Didymus,
Theodoretus, Baſilius, Cyrillus præterea Jeroſolymit.
p Catech. 12. *p*; etſi non omnino ſatis explicant an divinæ virtutis ra-
tio in hoc fuerit, an ſolùm ut ſine dolore fetus extrahe-
retur, non ſponte pondere gravata vulva aperiretur, &
ſic fœtum labi ſineret: poſt exitum verò, ſtatim eadem
tam perfectè clauderetur, ac ſi numquam aperta fuiſ-
ſet. Attamen id indicant præſertim Euſebius, Theo-
doretus, Baſilius, dicentes, nullo modo patuiſſe Virgi-
nis vulvam, afferendo Iſaiæ teſtimonium *q*: *Ecce Virgo*
q c. 7. 14. *concipiet, & pariet filium*: nec enim peperiſſet *Virgo*, ſi
Virginalem tunc integritatem non habuiſſet: non et-
iam rem adeo miram Propheta prædixiſſet ut pareret,
quæ priùs virgo fuerat, virginitate non remanente, D
A Suarez confutatæ hæreſes. quàm ſi & antè, & tunc virgo perſeveraret. Plura Sua-
r 3. Par. Tom. 2. Diſp. 5. Sect. 2. rez *r*, noſter confutans oppoſitas hæreſes hac de re,
tum præterea Eraſmum *ſ*, & Janſenium *t*, volentes ex
loco Iſaiæ non convinci Mariam in ipſo partu virginem
ſ in c. 1. Mat. extitiſſe. Lege etiam Thomam *u*. Eadem porrò ratione
t Conc. c. 9. Durandus confutatur, exiſtimans Chriſtum exiviſſe de
u 3. Par. q. 37. art. 3. matris utero per corporis illius quamdam dilatationem.

Similium rerum comparationes. Comparant Patres mutuo inter ſe nativitatem iſtam,
egreſſum de ſepulchro, ingreſſum ad Diſcipulos clauſis
x Joa. 20. 26. januis *x* per veram penetrationem, quam idem Duran-
dus immeritò poſſibilem negat. Adde aſcenſum Chri-
y Eph. 4. 10. ſti ſuper omnes cælos *y*, de quo dixi ad caput primum
z Serm. 15. de Temp. Actuum Apoſtolorum. Denique virginitatem Matris
in Chriſti nativitate auctam aſſerunt, non imminutam,
a Serm. 141. Auguſtinus *z* & Chryſologus *a*.

b de Nativ. ib. Poſtremò docet nos verbum *extrahendi*, quod etiam
c ibid. apud Surium. Hebraicè, ut Arias notat, de quo poſtea, quietem deſi-
gnat magnam, nullum in partu dolorem, nullius obſte-
d Adverſus Helvidium. tricis operam interveniſſe, ut diſertè Cyprian. *b*, Zeno,
e 3. Par. q. 35 art. 6. ad 3. Athanaſius *c*, Hieronym. *d*, Thomas *e*: nullas ſordes
aut etiam ſecundinas in Matre fuiſſe, ut hi, quos citat

A Suarez *f*, tradunt. Putat autem ipſe, probabiliùs Chri-
f 3. p. Tom. 3. Diſp. 13. Sect. 2. ſtum intra uterum incluſum fuiſſe membranis, quas
vocant ſecundinas, neque has cum omni ſanguine &
excrementis prodiiſſe poſt Chriſtum natum; ſed virtu-
te divina vel in aliam reſolutas materiam, vel in alio
miraculoſo modo in alium locum translatas, Chriſto
in tempore nativitatis exeunte ex iiſdem per penetra-
tionem, ſicut & ex ipſo Matris utero. Placet & hoc
Hieronymi expoſitio. mihi, ſicut & Hieron. interpretari, locutum eum exag-
geratione contra Helvidium, quum dixit: *Junge, ſi li-*
bet, noſtras contumelias, novem menſibus uterum intume-
ſcentem, faſtidia partuum, ſanguinem, pannos non erube-
ſcimus. Dicere Hieron. voluit, quamvis iſta concede-
ret, non effici, de Virgine Chriſtum natum non eſſe,
ac Matrem à partu virginem non permanſiſſe. Quam-
quam verò hic Pater ibidem hæc quæ non ſunt ſcripta,
g Epiſt. 20. renuere ſe dicat: ſcribens tamen Euſtochio *g*, tam cla-
rè illa eadem concedit, nempe faſtidia, & quòd cruen-
tus exierit Chriſtus, ut ægrè admittat commodam ul-
lam expoſitionem. Eam verò ſententiam tuetur Abu-
B lenſis *h* (volens hoc nomine præciſè, non fuiſſe B. Vir-
h in c. 12. Levit q. 2. ginem à lege purificationis immunem) Eraſmus *i* præte-
i in c. 2. Luc. rea, & Cajetanus *k* ex parte: quæ ſanè ſententia nihil,
k 3. par. q. 35 art 6. circa reſponſionem ad 3. parumve habet probabilitatis, & repugnat Patribus a-
liis, tum verò congregatis in Trullo *l*, quorum Cano-
nes videntur approbati à VII. Synodo *m*, qui nomina-
l Canone 79. m c. 1. tim de ſecundinis negant, tum Sophronio, cujus in *n*
n Actione 11 VI. teſtimonium recitat, qui de fluxu ſanguinis, aliiſ-
que ſordibus.

Extraxiſti.] גוחי *Gochi*. Hieron. ut dixi, reddidit,
Propugnator meus: Alii, *eductor meus*, aut quid ſimile.
Græcè, ὁ ἐκσπάσας, quod vim quamdam avulſionis, ut
audivimus Tertull. interpretantem, importat. Verbum
גנח *gauach*, *educere de ventre* ſignificat, & protrudere,
indeque fluvium גיחון *gichon*, vulgo *gehon*, quem di-
cunt etiam *Nilum*, denominant ab eruptionibus, & ca-
taractis. Suſpicor Hieron. legiſſe נוחי *nochi*, facili ad-
modum litterarum (נ) & (כ) permutatione, à radice
נוח *nuach*, *quieſcere*. Unde Noe tamquam conſolator.
C Arias certè ita quoque legi, explicans quietem meam,
Tu es quies mea. Poteſt etiam eſſe radix נחה *nachah* ſi-
gnificans *deducere placidè*, ac *ſenſim*, ut puer ſolet manu
duci, oves à paſtore, &c. Confirmari poteſt abſtractio
iſta & avulſio ſimilitudine lapidis abſciſſi de monte ſine
o Dan. 2. 45. manibus, apud Danielem *o*, ut explicat Hieronymus *p*,
p ib. & ep. 22. ar. 75. Juſtinus *q*, Irenæus *r*, Auguſtinus *ſ*.

Spes mea ab uberibus matris meæ.] Aluiſti me, lac ma-
q in Tryph. tri ſubminiſtrando, ut idcirco ab uberibus ejus ſperare
r l. 3. c. 38. in te didicerim: ſperare me feciſti ſuper ubera matris
ſ Tract. 9. in Joa Tract. 1. in primam Ep. Joan. meæ; quod propriè Hebræa ſonant. מבטיחי על שדי
אמי *Mavtichi hhal, ſchede immi*. Ratiocinatur hinc ele-
t l. de Carne Chriſti c. 20. ganter ac validè Tertullianus *t*, Chriſtum veram de
Matre carnem ſumpſiſſe, quoniam non aliter ubera
manare ſoleant ſine vulvæ genitali paſſione, pendenti-
bus (ideſt, reddentibus) exinde venis ſentinam illam
interni ſanguinis in mammillam, & ipſa translatione
decoquentibus in materiam lactis lætiorem: unde fiat,
ut uberum tempore menſes ſanguinum vacent. Simile
Bedæ Argumentatio. Beda facit argumentum exponens Lucam *u*, *ubera quæ*
D *ſuxiſti*, ut probet ſubminiſtraſſe Chriſto de ſua carne
u c. 1. B. Virginem. Si enim lacte nutritus eſt, ergo & ſemi-
ne conceptus, quum ex unius ejuſdemque fontis origi-
ne ſecundùm Phyſicos uterque liquor manare probe-
tur. Idem annotat Theophylactus, videnturque ad-
Apollinariſtæ. verſus Apollinariſtas agere, qui Chriſtum aſſerebat per
Mariam ut per canalem tranſiviſſe, carnem de cœlo
attuliſſe.

Non convenit quidem propriè Chriſto ſpes, eo ta-
men modo quo convenit, de quo Thomas *x*, eam ille
x 2. Par. q. 7 art. 4. adhuc lac ſugens, immo adhuc intra ventrem habuit,
utpote perfectum à prima conceptione rationis habens
y Iſa. 7. 16. uſum, & cognoſcens bonum, & malum *y*, ut hoc loco
Didymus, Euthymius, Origenes, Theodoretus, Baſil.
z 10. de Dem notant, Euſebius *z* præterea, & Latini. Origenes præ-
fert Enos Chriſtum, quod ille ſperavit, ἤλπισεν (juxta
vulgatam, cœpit,) invocare Dominum *a*, ſed non ab
a Gen. 4. ult. uberibus matris. Adde Davidem noſtrum appellantem
Deum ſpem ſuam à juventute ſua, dicentemque ſe in eo
confirmatum ex utero, de ventre matris fuiſſe prote-
ctorem ſuum *b*. Præterea Job ait, ab infantia creviſſe ſe-
b Pſ. 70. 5. 6. cum miſerationem, & de utero matris ſuæ egreſſam ſe-

T cum